

ISSN 0332-5792

DYADE

NR. 4
1991

LØS-
SALG
KR. 45

Den arabiske tragedie
Mentalitet i Midt-Østen

Den arabiske tragedie Mentalitet i Midt-Østen

Ole Nygaard: Forretning og privatliv løper sammen	2
Lars Roar Langslet: Det Bagdad som engang var	6
Jan Brøgger: Den arabiske kulturs utviklingsproblemer	12
Per A. Christiansen: Drømmen om arabisk samling	34
A.I.Sabra: Arabernes vitenskapelige erobringer	42
Nefissa Naguib: Østens stjerne	52
Bokomtale: Konflikt og sameksistens	56

Forsidefoto: Jon Hauge

DYADE - tidsskrift for kultur, filosofi, psykologi, samfunn

Redaktører: Turid Berg-Nielsen, Halvor Eifring, Carl Henrik Grøndahl, Eirik Jensen, Ole Nygaard (ansv.), Per Slaastuen.

Redaksjonssekretær: Finn Tore Knudsen
Redaksjonsråd: Rolf Brandrud, Ole Gjems-Onstad, Torbjørn Hobbøl, Are Holen, Anders Lindseth.

Administrasjon: Inger Lise Nesvold.
Dyade drives på idealistisk basis. Ingen mottar økonomisk godtgjørelse for bidrag. Eventuelt overskudd går til organisasjonen Acems arbeide for menneskelig vekst.

Dyade utkommer med fire nummer i året. Abonnement for 1991 koster kr. 140,- og løper til skriftlig oppsigelse. Ettertrykk bare etter avtale med redaksjonen.

Besøksadresse: Huitfeldts gt. 49
0203 Oslo

Postadresse: Postboks 2559 Solli
0203 Oslo

Telefon: (02) 83 04 83

Telefax: (02) 83 18 31

Postgiro: 0805 2 09 42 33

Dyade er trykket hos:
Allkopi, Oslo

Bakenfor politikken

»Øst er øst, og vest er vest, og de to vil aldri møtes.» Kiplings ord faller en lett inn når man kaster blikket på Midt-Østen. Det er Europas nærmeste nabo i øst — likevel med en kultur, et menneskesyn og en livsopfatning som adskiller seg sterkt fra vår.

I dette Dyade vil vi gå litt bakenfor politikken og se nærmere på den mentalitet og de holdninger som preger menneskene i dette urolige hjørnet av verden. Hvilke mellommenneskelige relasjoner preger det arabiske samfunn? Hvorfor vinner ikke demokratiet fotfeste? Ikke minst går vi bakover i historien og setter søkelyset på det virkelig gåtefulle: Hva kan grunnen være til at den arabiske kultur, som i middelalderen sto høyt over Europa i vitenskap og tenkning, etterhvert havnet helt i bakleksen. For de stolte araberne, som har fordums storhet som en levende del av bevisstheten, har det vært en ydmykelse av katastrofale dimensjoner å se seg forbigått og til dels underkuet av den kristne verden.

Få områder utgjør en slik konstant trusel mot freden som Midt-Østen. Palestina-konflikten er der som en nagende verkebyll. For mindre enn et år siden eksploderte Persiabukta i en krig der brannslukningen bokstavelig talt bare såvidt er slutt. Konflikter i Midt-Østen har alltid storpolitiske konsekvenser fordi to tredjedeler av verdens kjente oljeressurser ligger her.

Alle disse forhold gjør det påtrengende viktig for oss å forstå mer av menneskene i området. Det håper vi dette Dyade kan være et bidrag til.

Ole Nygaard

Forretning og privatliv løper sammen

Arabere skiller ikke mellom
privatliv og forretninger. For
å få til kontrakter må man
bygge opp et personlig for-
hold. For all del: Ikke press!
Provisjon eller korrupsjon?

En araber handler aldri med en han ikke kjenner personlig. Før det overhodet kan bli snakk om avtaler og kontrakter, må et personlig forhold være etablert. Skal du opprette forretningsforbindelser i et land i Midt-Østen, må du ha god tid og tenke langsiktig.

Det er både Nefissa Naguib og Bjørn Eriksen enige om. Hun er sosialantropolog med Midt-Østen som spesialfelt og har utgitt flere bøker om det urolige området. Han er regionsjef for Midt-Østen i Norges Eksportråd og besøker landene flittig. Dyade har hatt en samtale med de to om de store kulturforskjeller nordmenn møter i sine forretningsforbindelser med arabiske land.

— Det første forretningsmøtet med en araber handler fint lite om det vi europeere vil oppfatte som sakens kjerne, forteller Bjørn Eriksen. — Timer kan gå med til å snakke om alt mulig annet. Folk kommer og går, og samtalen blir stadig avbrutt. At man har en avtale med deg, betyr ikke at man ikke også kan ha en avtale med en annen samtidig. Et møte som her ville være unnagjort på en halvtime, kan i Midt-Østen ta et par dager. En behandling vi kan oppfatte som noe arrogant må man tåle, ihvertfall i de rike Gulf-statene.

Alltid åpne dører

— Nordmenn kan lett bli utålmodige over de timelange møtene og alle avbrytelser, sier Nefissa Naguib. — Det de ikke forstår, er at en bedriftsleder også er familieoverhode og leder innenfor et nettverk av venner. For hans posisjon er det

Neste side: Bjørn Eriksen i Norges Eksportråd og sosialantropolog Nefissa Naguib poengterer at man må kjenne kultur og mentalitet for å kunne handle med folk i Midt-Østen.

like viktig å ivareta disse relasjonene. Oppstår det et problem i araberens familie, kan det hende han må løse det før samtalen med deg kan fortsette. I Midt-Østen er det ikke noe skille mellom business og privatliv. Møter foregår med åpne dører. Lukkede dører skaper straks mistenksomhet. Hvorfor skal man skjule noe for sine venner?

— Europeere kan også lett reagere på det de oppfatter som nepotisme, nemlig at personer innenfor familien blir favorisert i forbindelse med en forretningsavtale. Men i den arabiske verden er det nettopp de familiære forbindelser som betyr noe. Uten dem er det umulig å drive forretning, sier Nefissa Naguib.

For å handle med et land i Midt-Østen må man ha en agent i landet som har de rette bekjenskaper i de aktuelle kjøpergrupper. Spesielt gjelder dette offentlige innkjøp. Best er det å ha en agent med kontakter høyt oppe — gjerne i kongefamilien. Selv om man gjør mesteparten av markedsføringsjobben selv, må man ha en agent. Det er lovbestemt. Et agentur er dermed litt av en gullgrube. En stor handelsfamilie kan sitte på et femtital agenturer. Mange arabere skaffer seg store rikdommer på denne måten.

Smøring

Det vi på norsk kaller smøring er svært vanlig for å oppnå kontrakter, spesielt i det offentlige. Mange firmaer har brent seg på ikke å ta med dette i sine regnestykker, sier Bjørn Eriksen. Nefissa Naguib mener nordmenn ikke er så naive at de ikke vet om dette, og mener de vel så ofte bruker det som argument for å trekke seg fra kontrakter de ikke er interessert i. Det vi kaller korrupsjon, vil en araber ofte kalle provisjon.

Bjørn Eriksen understreker at det første man må bruke tid på når man kommer til et land i Midt-Østen, er å opparbeide tillit. Det er fåfengt å håpe på kortsiktige gevinster. Man bør i sin budsjettering regne med at det går to til tre år med innledende kontakter før man kan oppnå gode avtaler. Gode forberedelser er uhyre viktig. Det betyr at de fleste norske bedrifter, som er små eller mellomstore, ikke har økonomisk ryggrad til å gå inn i slike opplegg.

Viktig å være klar over er at man ikke må sende stadig nye personer. Vedkommende må i så fall starte fra grunnen av. I dette området ser man ikke på firmanavn, men på person. De tar det som en selvfølge at det er samme mann som kommer tilbake. Og vedkommende må være beslutningsdyktig der og da. Det nytter ikke med telefoner hjem til Norge. Som regel stiller arabere selv med toppsjefen i forhandlinger.

Det aller dummeste man kan gjøre, er å forsøke å presse frem avgjørelser. Da er man dømt til å mislykkes. En araber må selv sette tidsfrister. Og i forhandlingene må man alltid ha noe å gå på, noe å gi i siste runde. Ellers blir ikke motparten fornøyd. Arabere er uhyre dyktige forhandlere, en kunst de har dyrket gjennom en eldgammel handelstradisjon. De er taktiske og eksperter i å spille firmaer ut mot hverandre. Og de må alltid føle at de har vunnet til slutt.

— De norske bedrifter som mislykkes i Midt-Østen, er de som ikke forbereder seg godt nok, sier Bjørn Eriksen. Nefissa Naguib poengterer at elementære kunnskaper om området er svært viktig. Man bør ha kjennskap til kultur, litteratur, historie, geografi og politikk i det land man reiser til. Nordmenn er for eksempel ikke vant til å se på vannforsyning som noe problem. I Midt-Østen er det helt sentralt. Man bør vite hvor vann finnes og ikke finnes, og man bør forstå hva dette har å si for bosetning, næringsliv og politikk. I andre europeiske land har man vært flinkere til å etablere ekspertise på Midt-Østen enn i Norge. Nordmenn er ikke så motivert for å gå på kurs og lære området å kjenne, sier hun og legger til at norske bedriftsledere som kommer til Egypt eller andre fattige land i Midt-Østen ofte forventer å bli sett opp til, og blir frustrert over at egyptere slett ikke stiller seg i noen underlegenhetsposisjon.

— Norske bedrifter bruker ikke den spesialkunnskap om Midt-Østen som vårt skipsfartsmiljø har, mener Bjørn Eriksen. — Norske rederier har representanter i nesten hver by i området. Denne kilden til kunnskap står stort sett ubenyttet.

Hvor viktig det er å kjenne skikk og bruk illustreres av historien om kjempekontrakten som gikk i vasken da representanten for det vestlige firmaet overrakte en gave med venstre hånd. For arabere er venstre hånd uren. Det samme gjelder fotsålene — de skal ikke vises frem.

Det er en stolt kultur folk fra Vesten møter når de drar til Midt-Østen. Bevissheten om en tidligere storhetstid er svært levende, og muslimene ser på sin religion som den mest høytstående. Dette er viktig for å forstå de holdninger man møter. Ellers kan overraskelsene blir mange og ubehagelige.

Lars Roar Langslet

Det Bagdad som en gang var

Under det forstemmende inntrykk av Gulf-krigen fikk artikkelforfatteren behov for å gå tilbake i arabisk historie og se på den unike blomstring av kultur og vitenskap i Middelalderen.

I månedsvis stirret vi på Saddam Husseins brutale maske i fjernsyn. Ville han bøye av, eller ble det krig? Idag vet vi svaret. Det var aldri et tegn på eftergivenhet, eller på snedige kompromissutspill i siste liten for å splitte motstanderne. Alle eksperter som spådde en slik vending, ut fra foregitt innsikt i Saddams spillestil, tok feil.

Til gjengjeld så de kanskje rett, de millioner av vanlige seere som stirret på krigermasken, og aldri oppdaget et menneskelig trekk. Det falt lett å kombinere et slikt oppsyn med historiene om eneherskeren som gasser kurdere, skyter ned medarbeidere når de våger å mukke, og utstyret seg med all tenkelig luksus i sine tyskbygde bunkere.

Senere slo andre bilder fra Saddams side av fronten sterkere inn — bl.a. gateliv i Jordan, med knyttede never og glødende bekjennelser til helten i Bagdad. Det er forståelig at de tok hans parti. Det som skremmer, ja nesten gir sjokkskade, er å møte en slik fanatisme, et så hvitglødende hat.

Er både Saddams profil og disse utbruddene fra folket produkter av et kulturmønster vi ikke forstår, et tenkesett vi ikke har nok fantasi til å fatte?

Intet stabilt demokrati

Ekspertene på den islamske verden strømmet til TV-studioene og gav oss av sin viden. Det bragte ikke slike spørsmål til taushet. Svarene er blitt for fragmentariske og overfladiske.

Folk stiller også andre spørsmål: Hva er forklaringen på at det ikke finnes et

Neste side: Minne fra en blomstrende fortid: Al-Kazimayn-moskéen i Bagdad sto ferdig i 1534.

eneste stabilt demokrati blant de stater som står under islams tegn? At noen av de mest brutale regimer i samtiden ligger nettopp her? Er det dype sammenhenger mellom de religiøse og kulturelle mønstre som preger denne del av verden, og de politiske strukturer?

Jeg er alvorlig redd for at de bastante inntrykk folk suget inn, under en krig som ytterligere forgrovet vår observasjonsevne, vil befeste oppfatninger som er historisk urettferdige, og som kan slå hjerteløst ut overfor svært mange uskyldige, blant dem endel av våre nye landsmenn.

Også derfor kan det være viktig at slike spørsmål blir reist i åpenhet, like tydelig som de blir følt, og at det blir gitt svar som er innsiktsfulle og realistiske, på avstand fra både godfjottet sentimentalitet og krigersk motfanatisme.

Det aner meg at verden etter Gulfkrigen vil møte arabisk nasjonalisme, iransk fundamentalisme og blodig rivalisering i Midt-Østen som en enda sterkere hodepine enn før krigen.

Større innsikt, også i de vide spørsmål om sammenhenger med kultur og religion, er en viktig del av beredskapen for å kunne møte utfordringene rasjonelt. Jeg har ikke svarene, er slett ikke ekspert. Men jeg kan fortelle litt om den motgift jeg selv oppsøkte etterhvert som inntrykkene av despoten i Bagdad og den krig han utløste, ble for sterke. Jeg har funnet frem av bokhyllen noen beretninger som en gang gjorde sterkt inntrykk på meg, om den islamske kulturutfoldelse som hadde sin storhetstid i tidlig middelalder, fra det åttende til slutten av det 11. århundre. Dengang lå islamsk kultur på et intellektuelt og kunstnerisk nivå som får Saddam Hussein og konsorter til å minne om barbarer. Og den var, som en forsker skriver, «forbausende reseptiv, fleksibel og tolerant» .

Sentrum for vitenskap

Her leser jeg om et annet Bagdad: Fra ca. 750 var byen det store sentrum for filosofi og vitenskap, litteratur og kunst. På 900-tallet hadde Bagdad minst 800 000 innbyggere og var — nest etter Konstantinopel — verdens største by. Palasser, moskéer og offentlige bygninger var et under for samtiden, og både i teknisk standard og opplegg for utdanning og sosial omsorg pekte den seg ut som utrolig avansert.

Allerede på 700-tallet oppsto her den første filosofiske skole i islamsk kultur, med alKindi som det sentrale navn. Han oversatte Plotin og Proklos fra gresk, hadde bred videnskapelig innsikt, og ble banebrytende for den store ambisjon i både islamsk og kristen middelalderfilosofi: å harmonisere Aristoteles (og gresk tenkning overhodet) med samtidens religiøse erkjennelse. Senere islamske filosofer som perseren Avicenna (d. 1037) og Averroes i Cordova (d. 1198) hører til de ledende skikkelser i middelalderens tankeliv, og ble stadig kommentert av tidens kristne filosofer.

Det peker ut den islamske kulturverdens viktigste bidrag til vestlig

Slik så det ut i Kuwait da Saddam Husseins styrker trakk seg tilbake.

Utdrag av araberer Ibn Fadlans beskrivelse fra år 923 av vikingene ved Volga:

«De er de mest skitne av Allahs skapninger. De vasker seg hverken etter å ha skitt, tisset eller etter seksuelt samkvem, og de vasker ikke hendene etter å ha spist. De er sannelig villfarne esler. De kommer fra sitt land og fortøyer skipene ved Atil, som er en stor elv, og bygger store hus av tømmer ved elvbredden. I hvert enkelt hus bor ti-tyve mann - færre eller flere. Det er seng til hver enkelt, som han kan sitte på. Hos seg har han vakre unge piker beregnet for handel. Han har samleie med en slavinne mens hans venner ser på. Ofte samles de på denne måte, og hvis en kjøpmann kommer for å kjøpe en slavinne av en av dem, så forlyster han seg med henne og slutter ikke før han er tilfredsstilt.

Uten unntagelse vasker de hver dag ansiktet og kroppen i det mest skitne og uhumske vann. Det foregår slik: Hver dag tidlig om morgenen bringer en av slavinnene et stort kar med vann og gir det til sin herre, som vasker hender, ansikt og hår i det. Deretter kjenner han håret med en kam over karet, snyter nesen og spytter i det. Ingen skitt fjernes fra vannet. Når den første er ferdig, bærer slavinnen karet videre til den neste, som fortsetter som den første. Hun fortsetter fra den ene til den andre, inntil karet har vært hele rekken rundt. Hver eneste snyter nesen, spytter i det og vasker ansiktet og håret i det.»

kulturutvikling: Den ble broen mellom den greske antikk og den kristne «renesanse» i høymiddelalderen.

En lang rekke hovedverker i gresk tenkning og videnskap ble «gjenoppdaget» og oversatt til arabisk i løpet av 700- og 800-tallet. Fra arabisk ble de så etterhvert oversatt til latin — først i høymiddelalderen ble kjennskap til gresk på ny utbredt i Europa. Arabisk var altså det formidlende ledd i en epoke som ble grunnleggende for vår senere kulturutvikling. Ved islamske læresteder, ikke minst i det arabisk okkuperte Spania, kunne jødiske og kristne lærde arbeide i en atmosfære av forbausende høy toleranse. Skjønt forbausende? Når man tenker på samtidige storheter som Khomeiny og Saddam, ja. Men ikke i samme grad når man betenker at profeten Muhammed hadde inkludert jødernes og de kristnes hellige skikkelser i Koranens lære, og omtalte dem respektfullt som «Bokens folkeslag» .

Lysende innsats

Fra det niende til det 12. århundre var islamske lærde «en hel verdens forvaltere av vitenskapelig innsikt», står det i min bok. Greske impulser var viktige for dem, men de gjorde også en lysende selvstendig innsats i matematikk, fysikk og astronomi — og som presise observatører i botanikk, zoologi og geologi. Det siste ga seg bl.a. utslag i avansert teknikk for jorddyrking. I de større byene ble det undervist i medisin ved egne skoler og i offentlige hospitaler. De hadde også utmerkede apoteker. Både leger og farmasøyter måtte igjennom statlige eksame-

ner for å få lisens. Legekunsten lå på et langt høyere nivå enn i samtidens Europa.

Den kunstneriske utfoldelse hadde et gammelt utspring i glødende kjærlighet til poesien — like viktig for de islamske dannelsesidealer som i det gamle Kina. I dekorativ billedkunst, arkitektur og kunsthåndverk ble det skapt en rikdom av uttrykk som står høyt i verdenskunsten. Og musikken ble dyrket i stor bredde.

Med særlig stolthet bygget man opp store boksamlinger. En lærd i det niende århundres Bagdad måtte ha hele 400 kameler for bare å transportere sine bøker. Til sammenligning kan det nevnes at kongen av Frankrike i år 1300 hadde 400 titler i sitt bibliotek. På 1200-tallet var det 36 offentlige biblioteker og over 100 bokhandlere i Bagdad.

Da de siste islamske bastioner i Spania ble erobret, brente man det meste av de enorme arabiske boksamlingene som «hedensk». Det skulle vare en tid før det kristne Europa utviklet det kulturelle nivå, og de standarder for dannelse og toleranse, som sto sterkt i den islamske kulturelle blomstring for tusen år siden. Hva har så dette med Saddam Hussein og Gulfkrigen å gjøre?

Kulturhistorisk gåte

Dessverre nesten ingenting. Det er det som er mitt poeng. Jeg har følt behov for å se langt tilbake, til et helt annet Bagdad. Det blomstrende sentrum for en kultur som ble viktig i vår egen utvikling, viktigere enn mange idag har forstått.

Jeg har villet minne meg selv om hvor grunnfalskt det er å tro at islam nødvendigvis slår ut i intoleranse og primitivt barbari. AlKindi og Ibn Rushd (Averroes) er mer oppbyggelige figurer å tenke på enn Saddam Hussein og Khomeiny.

En av kulturhistoriens store gåter er hvordan denne tidlige islamske kultur kunne gå så raskt i forfall, som om livsgnisten hadde forlatt den. Seljuktyrkernes og mongolenes erobringer er sikkert en viktig del av den historiske forklaring. Men gåten blir allikevel stående.

Hva er det for underlig skjebne som lar en så høytstående kultur degenerere til det bildet vi møter idag?

Lars Roar Langslet er idéhistoriker og arbeider i Aftenposten. Han representerte Høyre på Stortinget fra 1969 til 1989 og var kulturminister i Kåre Willochs regjering fra 1981 til 1986. Foreliggende artikkel er en omarbeidet versjon av en artikkel forfatteren skrev i Aftenposten under inntrykket av Gulf-krigen.

Jan Brøgger

Den arabiske kulturs utviklings- problemer

Araberne har ikke et skille mellom den familistiske og offentlige sfære. Det familistiske nettverk hindrer individualitet. I islamsk kultur har teologien dominert på bekostning av filosofien.

I det følgende skal vi se nærmere på noen av grunnene til at den kristne og den muhammedanske verden så å si skilte lag, og hvorfor den arabiske verden i visse henseender kan oppfattes som tilbakeliggende, iallfall om man legger moderne materialistiske verdier til grunn for vurderingene. Hovedspørsmålet er hvorfor den arabiske verden til tross for mange fremragende forutsetninger, aldri utviklet en moderne form for industrialisme på selvstendig grunnlag. Oppmerksomheten vil konsentreres om de rent sosiale forutsetninger og vil knapt nok berøre spørsmålets kunnskapsmessige og teknologiske sider.

Om vi betrakter den del av verden som tradisjonelt ble ansett som kristen for en enhet, må den tilsvarende del av verden som domineres av islam kunne anses for kristenhetens nærmeste slektning i kulturell forstand. Islam og kristendommen har, blant annet av rent historiske grunner, meget til felles. Men de er også forskjellige på avgjørende punkter, forskjeller som vi skal se kan forklare de slående kontraster i den kristne og islamske kulturs historiske skjebne. Vi skal i det følgende i det vesentlige konsentrere oppmerksomheten omkring den arabiske del av den islamske kultur. Dette er ikke bare fordi islam i utgangspunktet er en arabisk religion, men også fordi den utgjør en naturlig enhet.

Når man sammenligner de moralske aspirasjoner til henholdsvis Jesus Kristus og Muhammed, kan man ikke i et historisk tilbakeblikk unngå å bli grepet av den tragedie som ligger i de dramatiske motsetninger som senere ble utspilt mellom deres respektive tilhengere. Begge er utgått fra det man må kunne kalle et religionens urområde, det østlige middelhavsområde og Midt-Østen. Spekulasjo-

Neste side: Hvorfor utviklet aldri araberne en industrialisme på selvstendig grunnlag?

ner over hvorfor de religiøse læremestre, hvis tilhengere i dag dominerer store deler av verden, er utgått nettopp fra dette området, ligger utenfor denne fremstillingens mandat. Men det er likevel fristende å nevne at de begge utgikk fra folk som lå i spenningsfeltet mellom de eldste blant menneskehetens sivilisasjoner: den egyptiske og den mesopotamiske.

Tragiske konflikter

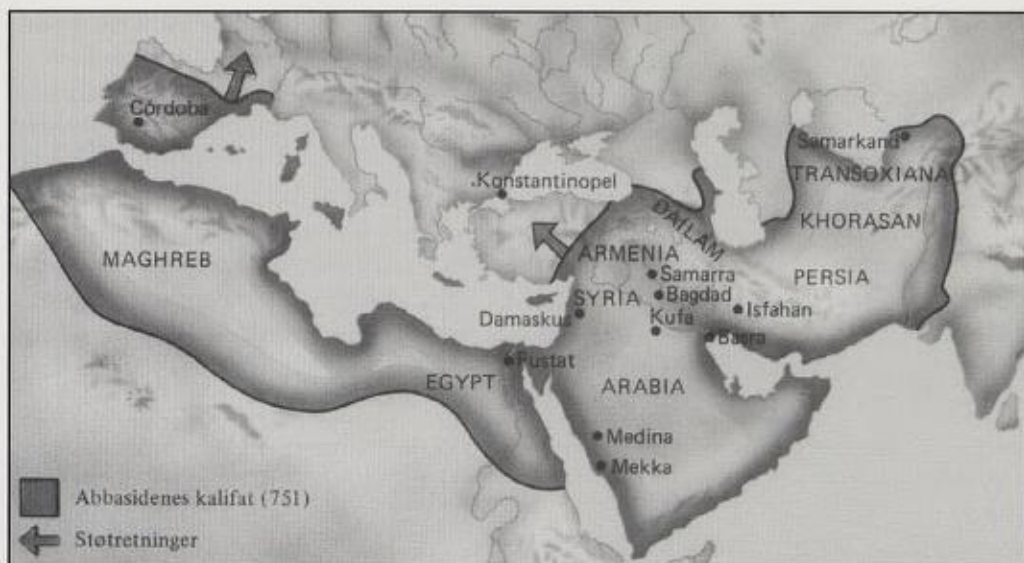

Det er neppe noen tilfeldighet at det er fra de marginale folk og ikke fra de politiske maktsentra at den viktigste religiøse fornyelse er sprunget. Disse folk hadde tilgang til, etter tidens forhold, store kunnskapstilfang som ikke bare omfattet teknologi og krigerkunst, men også filosofisk og moralsk erfaring uten å være begrenset av maktsentraenes byråkratiske tyngde.

Av geopolitiske forhold, som i de generelle trekk er alment kjent, etablerte kristendommen og islam hvert sitt innflytelsesområde. Det er i grensene mellom disse områdene de tragiske konflikter er blitt utspilt. Selv om disse konflikter ligger fra tusen til femhundre år tilbake i tiden, har de vært bestemmende for det gjensidige forhold mellom disse kulturområdene. Vi leser fremdeles med en viss triumf at islams angrep på middelalderens Europa ble stanset av Karl Martell i slaget ved Poitiers i 732. Vi leser med en tilsvarende følelse av nederlag om Mehmet 2s erobring av Konstantinopel i 1453, og puster lettet ut da de osmanske erobrere ble stanset ved Wiens murer i 1529. Korstogene har også satt sine spor i europeernes historiske bevissthet, og er vel, selv i dagens situasjon, med på å forme holdningen til våre nære religiøse slektninger i Nord-Afrika, det østlige Middelhav og den nære orient.

Bare noen få århundrer tilbake var styrkeforholdet mellom den islamske og den kristne verden i en tilnærmet balanse. Men som vi vet, førte blant annet opplysningstidens rasjonalisme og den industrielle kapitalismens gjennombrudd til enorm materiell oppblomstring, først og fremst i det kristne Nord-Europa, en oppblomstring som ga den kristne sivilisasjon en militær og politisk styrke som satte alle andre i skyggen. Europa kom på offensiven, og frykten for den islamske utfordring ble fulgt av en følelse av mestring. En ny bevissthet om den nære orient ble til. I denne bevissthet spilte den islamske militærmakt, nå representert av den tyrkiske hær, en underordnet rolle. Rapporter fra eksentriske briter og franske handelsreisende formidlet nå bildet av en eksotisk verden hvor sensualisme og forfall dominerer. Det er et bilde vi finner reflektert i Peer Gynts egyptiske intermesso og Anitras dans. Europa står i ferd med å etablere et overherredømme.

For første gang siden korstogene må islamske herskere bøye seg for kristne. Dette ble av de fleste bevisste muslimer opplevet som en nesten uforståelig katastrofe. Enhver troende muslim opplever kristendommen som, i teologisk forstand, islam underlegen. Selv om man respekterer Jesus Kristus som profet, var det først Muhammed som fullt ut fattet skaperens intensjoner og fikk disse

Det arabiske rikets største utstrekning år 751.

åpenbart i all sin poetiske skjønnhet slik vi i dag finner den i Koranen.

Mangler organisert fellesskap

Vi skal gå nærmere inn på sentrale grunner til at den kristne og muhammedanske verden utviklet seg forskjellig.

Den viktigste forskjellen mellom de europeiske byene i nyere historie og de arabiske angår ikke den rent fysiske utforming av bygninger og gater, men den sosiale organisasjon. Det tradisjonelle, arabiske bysamfunn mangler først og fremst det organiserte fellesskap som i den europeiske sammenheng var byenes fremste kjennetegn. Det viktigste trekk ved det europeiske bysamfunn ved Middelalderens utgang var dens uavhengighet, dens indre selvstyre. Av den grunn ble det hevdet at byluft er frigjørende. Stadtluft macht frei.

Fremveksten av bysamfunnet i nyere europeisk historie er kjennetegnet av en oppblomstring av det vi kan kalle kommunale institusjoner. Det etableres rådsforsamlinger, det velges domsmenn, og håndverkernes laug blir viktige institusjoner. Kjøpmenn og håndverkere er organisert i korporasjoner med sterkt indre samhold og et betydelig myndighetsområde. Organisering av borgerinstitusjoner kulminerer i det 12. århundre.

Byene erobrer nå en grad av uavhengighet som leder tankene hen på de greske bystater. Enkelte byer som Venezia og Firenze opptrer som selvstendige republikker, og det tyske hansaforbund får karakter av en stat innen staten. Byene river seg løs fra føydalherrenes makt. Betydningen av disse kommunale institusjonene for

den senere samfunnsutviklingen i Europa kan neppe overvurderes. Den vises særlig klart i en sammenligning med byutviklingen i den arabiske verden. De kommunale institusjoner glimrer her med sitt fravær, og man kan for alvor drøfte om det er tale om byer av samme orden som i Europa. På samme måte som i Kina var byene uten kommunale institusjoner.

Om vi tar Damaskus og Aleppo som eksempel, faller befolkningen i tre klasser: Den styrende, militære elite, byens ledende borgere som omfatter storkjøpmenn og de skriftlærde «ulama», og det store antall småkjøpmenn og håndverkere. I tillegg hadde man et filleproletariat som besto av mennesker uten familietilknytning eller religiøs forankring, tiggere, omstreifere, tyver og kriminelle. Fra dette filleproletariat rekrutterte man folk til de mest urene og foraktede oppgaver som renovasjonsarbeidere, garvere og gravere.

Klantilhørighet

Det store flertall av befolkningen, småkjøpmennene og håndverkerne, hadde tilhørighet i et nabolag, de tidligere omtalte boligkvarterer, mahalla eller hira på arabisk. Det er tale om boligområder med et eget lokalt marked og en egen moske. Det er innenfor boligkvarterene en vanlig byborger har sin forankring. Mønsteret for denne byorden finner man i den arabiske ekspansjonens pionertid. I de første bysamfunn som ble etablert under kaliffen Umar, var de ulike kvarterer basert på klientilhørighet. Retten til å etablere seg i et kvarter forutsatte medlemsskap i den klan som var blitt tildelt det spesielle nabolaget. Medlemmer av klanen hadde førsterett til å kjøpe rettighetene til en tomt. Dersom et medlem døde uten arvinger, tilfalt hans eiendeler og formue klanen. På samme måte som blant ørkenomadene hadde klanmedlemmer solidarisk ansvar i tilfelle av drap. Dette forteller sitt om de juridiske forhold. Det viser at blodhevninstitusjonen fortsatt var levende i bysamfunnet og at klanen hadde ansvar for anliggender som samfunnet overtok på et tidlig stadium i Europa.

Klanen hadde en leder, shaykh, som formidlet kontakten med byens makthaver, som i europeisk terminologi kan kalles en guvernør. Han ble ikke valgt av byens borgere, men utnevnt av den øverste makthaver, det vil i den tidligste tid si kaliffen eller hans representant. Som representant for klanen ble det utnevnt en som hadde en respektert posisjon i klanen. Lederskapet var her i pakt med stammetradisjonene. Selv om kvarterene ble mindre preget av klanen med årene, har de nesten frem til i dag bevart noe av sin familistiske egenart. Denne lederen hadde ansvaret for folkeregistre som ble ført over de som mottok godtgjørelse fra statskassen. Dette var ikke tale om noen fattigforsorg, men en godtgjørelse som medlem av herrefolket. Rekrutteringen til kaliffens hær skjedde på klanbasis, og

Neste side: Den eneste korporasjon i det gamle arabiske bysamfunn var klanen. Bildet viser nye og gamle bygninger i dagens Bagdad.

de ulike kvarterer var opprinnelig befolket av de arabiske krigere og deres familier.

Den eneste korporasjon i det arabiske bysamfunn var klanen. Det fantes nok tendenser til laugsorganisasjoner, men de spilte en helt underordnet rolle, og kan ikke på noen måte sammenlignes med de europeiske laug, som sto sentralt i utviklingen av det europeiske borgerskap.

Jus som skaper avhengighet

Den arabiske lovtradisjon, som i hovedsak bygger på Koranen og det tradisjonen har bevart av profetens avgjørelser, erkjenner ikke eksistensen av det som i vestlig juridisk tenkning kalles en juridisk person, altså en sammenslutning av deltagere omkring et rettighetsobjekt, for eksempel et aksjeselskap, som får status som en person. Dette muliggjør blant annet et avgrenset ansvar for den enkelte deltager.

Begrensede rettigheter kan så å si skilles ut fra personen og isoleres til en bestemt sammenheng. Det kan være tale om eiendomsrettigheter i jord eller i en bedrift. Slike rettigheter kan i den europeiske jus utparselleres i ideelle andeler, representert ved for eksempel en aksje. Kravene til et aksjeselskap kan bare rettes mot aksjeselskapet og kan bare ramme deltagerens ideelle andel og ikke hans øvrige eiendom eller formue. Dette avgrenser hans risiko og knesetter et prinsipp som er helt sentralt for det sosiale liv i de moderne, vesteuropeiske samfunn. Dette at en del av en persons rettigheter og plikter kan utskilles og avgrenses fra de øvrige rettigheter og plikter, muliggjør en selvstendighet i forhold til avgjørelser som man ikke finner maken til i familistiske sammenhenger. De er en nødvendig forutsetning for et embede, altså en byråkratisk posisjon atskilt fra en persons øvrige rettigheter og plikter, eller med andre ord hans status.

Utvikling av rasjonalitet

Som et enkelt eksempel kan velges en ordfører i et moderne bysamfunn. Hans status som ordfører mener vi bestemt ikke må blandes sammen med hans status som privatmenneske. Denne avgrensningen forutsetter imidlertid en juridisk tenkning som tar sitt utgangspunkt i romerrettens forestillinger om den juridiske person. Bak denne tenkning ligger forestillingen om isolerbare rettigheter som kan avgrenses fra enkeltindivider og så å si summeres i en juridisk person. Denne tenkningen er en forutsetning for den type rasjonalitet, fornuft, som ble utviklet av borgerskapet i de europeiske bysamfunn. På samme måte som det dobbelte bokholderi var en forutsetning for den økonomiske administrasjonen av en kapitalistisk økonomi, var den avgrensede status en forutsetning for administrasjonen av dens sosiale organisasjon. Den muliggjør en avgrensning av en privat, familistisk sfære og en offentlig hvor irrasjonelle følelser og usaklig argumentasjon ideelt sett ikke har noen posisjon. Den offentlige sektor blir en arena for den

I vårt samfunn er kjølig og kalkulerende fornuft idealet for den offentlige sektor.

kjølige og kalkulerende fornuft hvor lover og regler og ikke personlige lojaliteter og utorutsigbare følelser regjerer.

Mangelen på kommunale institusjoner i det arabiske bysamfunn gir derfor noe av forklaringen på den store forskjellen som består mellom samfunnsliv og økonomi i dagens Europa og den arabiske verden.

Dagliglivets rådgivere

Det nærmeste man i det arabiske bysamfunn kom i retning av et borgerskap var et miljø av større kjøpmenn og skriftlærde, ulama. Det var menn skolert i den litterære tradisjon som kjente loven og Koranen. Det er tale om bønneledere, lærere, dommere og funksjonærer i moskeen sammen med det vi kan kalle akademisk skolerte dyrkere av den lærde tradisjon. Denne elite var dagliglivets rådgivere. De våket over den rette fremgangsmåte i det økonomiske og det sosiale liv. Familiespørsmål lå under deres myndighetsområde. De hadde også ansvaret for markedet og for det religiøse liv. Det er således tale om en elite med atskillig innflytelse på det daglige liv. Men de var ikke medlemmer av en rådsforsamling. Deres innflytelse var en del av dagliglivet, deres avgjørelser var individuelle og kontakten dem imellom var uformell. Selv om det var større kjøpmenn med i dette

miljøet, kan man likevel forsvare å hevde at denne eliten var teokratisk i sin form. Den avgjørende makt var imidlertid i guvernørens hender og basert på våpenmakt, og det kan ikke på noen måte betegnes som demokratisk.

Det er riktig at islam understreker de troendes likeverd i forhold til Allah. Men dette likeverd har ikke de samme politiske konsekvenser som de europeiske likhetsforestillinger. Som vi kan se, utgjorde de en forløper til vår form for demokrati. Det arabiske bysamfunn er under et mer despotisk preget lederskap. Kaliffen var like lite som enevoldskongene folkevalgt, og deres styreform er, slik vi kjenner det fra Tusen og en natt, sterkt personlig og lite begrenset av rådsforsamlinger.

Det som først og fremst kjennetegner den moderne samfunnsutviklingen i den vestlige verden, er at den offentlige sfære i stadig sterkere grad har etablert en maktstilling på bekostning av det familistiske fellesskap. Så langt har denne utviklingen gått i den vestlige verden at det familistiske fellesskap betraktes som en tilbakeliggende og bent frem upraktisk forvaltningsform. Denne mentalitet har nær sammenheng med utviklingen av et rasjonelt byråkrati.

Byråkratens lojalitet

Den uomgjengelige forutsetning for dette byråkrati er at embedet styres av lov og rett og ikke av familistisk solidaritet. En byråkrat har ideelt sett ingen familielojalitet. Hans oppgave er å treffe avgjørelser uten persons anseelse. Det er således en forvaltningsform som forutsetter en avvikling av en familistisk lojalitet. Det var blant annet bysamfunnet som muliggjorde denne utviklingen.

I den arabiske medinaen, byen, beholdt imidlertid familien sin posisjon. Det som kanskje er mest karakteristisk for den type despotisk makt som ble utøvet av de arabiske sultaner, er at det personlige og det offisielle ikke er klart atskilt. For oss er et slikt skille mellom private og offentlige interesser så selvsinnlysende berettiget at vi vel betrakter det som en naturlig samfunnsorden. I virkeligheten er det resultatet av en lang utvikling som kan følges tilbake i historien til den romerske administrasjon. Denne oppdelingen av ulike interessesfærer i det menneskelige livsrom er fremmed for den familistiske tenkning.

Om man i en situasjon spiller rollen som far og i den neste som rådsmedlem i nabolaget, ventes det i den familistiske sammenheng ikke at man i rådet så å si glemmer sin rolle som far. Tvert om er det nettopp denne rollen som gir en den nødvendige autoritet. Om det oppstår interessekonflikter mellom de to rollene, har farsrollen høyest prioritet. Selv i vårt samfunn, hvor bare en liten rest av familisme er tilbake, ventes det at farsrollen vil dominere. I slike situasjoner forutsettes ikke en uhild bedømmelse, og det tas som en selvfølge at man trer tilbake. En tilsvarende tilbaketreden ventes ikke i et familistisk livsrom. Tvert imot ville en slik opptreden kunne oppleves som et æreløst svik.

Dette er en av hovedgrunnene til at et rasjonelt byråkrati sjelden fungerer etter

forutsetningene i en familistisk sammenheng. Det gir også det politiske liv et preg som vi med utgangspunkt i vestlig tenkning lett vil oppfatte som udemokratisk og manipulatorisk. Spørsmålet om familieære blir viktigere enn saklighet og formell jus, lojalitet blir viktigere enn abstrakte rettsprinsipper. Det maktgrunnlag som avgjørelsesprosessene hviler på, er familiefæden med blodhevninstitusjonen som den mest dramatiske uttrykk.

Familisme og nærmiljø

Vi har i det foregående sett hvordan familisme er en av grunnforutsetningene i arabisk kultur. Det er på dette punkt at den islamske, arabiske kultur skiller seg fra den nær beslektede europeiske kristne.

Fremveksten av bysamfunnet i Europa sprengte det tradisjonelle fellesskap fra agrartidens landsbygd. Det må bemerkes at dette fellesskap først og fremst var basert på naboskap og således i utgangspunktet langt mindre familistisk enn selv det arabiske bysamfunn. Det var denne sprengning av tidligere ubrytelige bånd av lojalitet og forpliktelse mellom sambygdinger som innvarslet den store transformasjon av europeisk samfunn. Oppløsningen av alle de bindinger som et solidarisk lokalsamfunn pålegger sine medlemmer, var en forutsetning for den mobilitet og valgfrihet som industrialismen forutsetter. På ruinene av det solidariske lokalsamfunn vokste borgerskapet, den spesielle europeiske elite som har spilt den avgjørende rolle i Europas transformasjon fra agrar- til industrisamfunn.

Med oppløsning av det nære fellesskap fulgte også den intellektuelle revolusjon som den vitenskapelige rasjonalisme innebar. Dette gjennombrudd er en av de selvfølgelige forutsetninger for industrikapitalismen og den høyproduktive teknologi. Dette er et fenomen som ikke bare kan forstås som et rent produkt av intelligens og tanke. Det var en del av en større prosess hvor de rent mellommenneskelige forhold spilte en avgjørende og lite påaktet rolle. For at den arabiske situasjon skal bli fullt ut forståelig, er det nødvendig å være oppmerksom på at mellommenneskelige forhold er avgjørende for virkelighetsoppfatning.

Den alminnelige oppfatning er at overtro og forestillinger om hekseri og trolldom, som var en del av agrarsamfunnets virkelighet, er blitt borte på grunn av vitenskapelig erkjennelse. I en forstand er dette riktig, men det er ikke hele historien fordi den overser i hvilken grad våre tanker og idéer er knyttet til våre sosiale erfaringer. Gjennom hele menneskehetens historie frem til vår egen tid har virkelighetsoppfatningen gitt rom for magiske forestillinger og tro på oversanselige og okkulte krefter, det man i rasjonalismens navn oppsummerer under betegnelsen overtro. Det har nok til alle tider eksistert skeptikere som har stilt seg tvilende til oppfatninger som hadde liten rot i den praktiske erfarings verden. Men det er først i nyere tid at en naturvitenskapelig rasjonalisme er blitt en del av den alminnelige bevissthet.

Markedsøkonomiens fremvekst

Det finnes flere oppfatninger av hvorfor man fikk det som mange oppfatter som fornuftens seier over uvitenhet og obskurantisme. Men hvorfor dette gjennombrudd fant sted akkurat på dette tidspunkt slik at det ble del av en gigantisk transformasjonsprosess hvor livsform, produksjon, økonomi og verdensbilde gjennomgikk en metamorfose, vet vi ikke med sikkerhet. Utfra det perspektiv vi i denne sammenheng står overfor, synes fremvekst av markedsøkonomi og pengevesen avgjørende.

Disse omstridte institusjoner synes kanskje fjernt fra spørsmål om trolldom, hekseri og overtro. Men sammenhengen blir mer åpenbar når man betenker hvorledes disse institusjonene griper inn i hvert enkeltmenneskes liv og former de sosiale erfaringer. I det solidariske landsbysamfunnet slik man ennå kan finne det i de mest avsidesliggende områder av Europa, levde man til dels i en selvbergingsøkonomi. De fleste alminnelige mennesker hadde et helt igjennom perifert forhold til markedet. For dem var selve markedsplassen mer et sted hvor man søkte adspredelse og nyheter enn et sted hvor sentrale livsbehov ble tilfredsstilt. Man var mer avhengig av naboene enn av markedet. Penger hadde like meget preg av verdigjenstander som byttmiddel. Man var avhengig av naboene for deltagelse i dugnader, for en håndrekning i en krisesituasjon og for støtte og trøst ved sorg og ulykke. Man var langt mer avhengig av nære medmennesker enn av penger og marked.

Dette nære avhengighetsforhold til medmennesker finner man uttrykt i den alminnelige virkelighetsoppfatning. Mennesker som står i slike avgjørende avhengighetsforhold til andre, får gjerne den oppfatning at ikke bare de synlige, materielle forhold er bestemt av andre menneskers vilje og innstilling, men også de usynlige og mindre åpenbare forhold: Hvorfor man rammes av sykdom, hvorfor årsveksten slår feil, hvorfor verdifulle gjenstander går i stykker; hele dette skjebnens lunefulle spill synes behersket av personlige krefter. Ikke bare leser man personlige krefter inn i naturen, man får lett den oppfatning at nære medmennesker gjennom hekseri og trolldom griper avgjørende inn i naturens gang.

Menneskers uberegnelighet

Når vi med en viss nostalgi tenker tilbake på de gamle, solidariske samfunn, hvor fellesskapet var en del av hverdagen, overser vi lett medaljens bakside: frykten for andre menneskers uvilje, det onde øyet, magiske trolldomsritualer og misunnelse.

Dersom ens vitale behov er avhengig av et lite utvalg nære medmennesker, blir man uhyre følsom for deres oppfatninger og sinnstilstand. Medmennesker flest er

Forrige side: Tiden har stått mer stille i de arabiske land. Bildet viser den 1100 år gamle minareten i Samarra.

ofte uberegnelige og like ofte urimelige, og det er de færreste gitt å heve seg opp over det vedvarende sosiale press som lokalsamfunnet til enhver tid øver. Det er derfor ikke lett å se de generelle naturens lover i skjebnens tilskikkelser. Det krever en åndelig uavhengighet som i virkeligheten forutsetter en materiell uavhengighet. Det er denne uavhengighet som kan vinnes gjennom penger og markeder. På markedsplassen er de rent menneskelige forhold underordnet de økonomiske. Om man har sympati for en selger er mindre viktig enn en god pris. Selve bytteforholdet trekkes ut av det familistiske nettverk og det kontante oppgjør etterlater ikke de diffust opplevde gjeldsforhold som en menneskelig tjeneste etterlater seg. For medmenneskene i et lokalsamfunn hjelper ikke bare av sitt gode hjerte. Den som mottar hjelp, enten det dreier seg om en dugnad eller en håndrekning i en krisesituasjon, etablerer i virkeligheten et gjeldsforhold. Medmenneskene i lokalsamfunnet venter en gjenytelse, og det hele oppsummeres i et forpliktende lojalitetskrav. Ingen kan under slike forhold opptre som en uavhengig individualist.

Det er dette som utgjør hovedinnholdet i det familistiske nettverk, og det er dette nettverk som de moderne europeiske bysamfunn sprenger ved utgangen av Middelalderen. Det er mennesker som gjennom marked, penger og frie valg av oppholdssted og partnere som blir til det moderne borgerskap. I de medfødte forpliktelsers sted trer forpliktelser etablert gjennom kontrakter. Man er ikke lenger utlevert på nåde og unåde til nære medmenneskers uforutsigbare emosjonelle vibrasjoner. De frivillig inngåtte kontrakter er underlagt rasjonelle forutsetninger kodifisert i et system av lover som i en viss grad er forutsigbare på samme måte som naturlovene. Den borgerlige livsform forutsetter derfor ikke bare penger og markeder, men også jus, og derfor også et byråkrati.

Ut av den magiske fortryllelse

Et uavhengig rettsapparat forpliktet av forutsigbare lover er ikke bare en av det europeiske borgerskaps fremste frembringelser, men også dets viktigste forutsetning. Det er ved siden av penger og markeder den institusjon som gir de mellommenneskelige forhold dets preg av rasjonalitet. Det er først når et samfunn har etablert dette system at menneskene oppnår den frihet og uavhengighet som er en nødvendig forutsetning for en virkelighetsoppfatning som ikke er dominert av personlige krefter. Menneskene blir med dette en del av naturen, og tilværelsen mister den magiske fortryllelse og man får øye på en uavhengig virkelighet.

De fleste sivilisasjoner har nådd et stykke på vei i denne fornuftens erobring av virkelighetsoppfatningen. Forestillingen om et styrende prinsipp fordriver troen på lunefulle ånder og innbyrdes rivaliserende guddommer. Det er rimelig å tro at forestillingen om en overordnet gudeskikkelse, den monoteistiske idé, opptrer når administrasjonen av de mellommenneskelige forhold ikke lenger bare er avhengig av nære medmennesker, men av mer almene rettsprinsipper.

Gjennombruddet for den monoteistiske idé under farao Amenhotep 4. av det 18. dynasti omkring 1350 f.Kr. tyder på at det egyptiske samfunn på dette tidspunkt hadde nådd langt i en rasjonell administrasjon av samfunnet. Amenhotep 4. opphøyet solguden Aton til den nye verdensgud og tok navnet Akhnaton (det er Aton velbehagelig). Trolig fordi det ikke lyktes ham å overbevise sin samtid om den nye virkelighetsoppfatning, blir han i historien fremstilt som en drømmer og en filosof uten forståelse for praktisk administrasjon. Men i lys av vår innsikt i sammenhenger mellom de mellommenneskelige forhold og virkelighetsoppfatning er det rimeligere å se på ham som religiøs fornyer av profetisk karakter, fullt ut i pakt med det vi i denne sammenheng må kalle moderne trekk i den egyptiske samfunnsutviklingen. Som så mange ganger senere i menneskehetens kulturutvikling måtte en ny virkelighetsforståelse vike, først for hans egen samtids mindre poetiske maktinteresser, senere for de geopolitiske katastrofer som gang på gang har detronisert sivilisasjoner som trolig var på god vei til å etablere en rasjonalitet, som først i det vi kaller nyere tid har hatt sitt avgjørende gjennombrudd. I dag finner man ikke engang noen levende slektninger av det sprog han talte, et tragisk eksempel på kulturverdiers forgjengelighet. Men det er grunn til å tro at hans idéer ikke gikk helt til grunne, men levde videre i en eller annen form og at de på en merkelig måte fikk en renessanse gjennom Kristi og senere Muhammeds forkynnelse.

Ikke samme kontraktfrihet

Vi er nå beredt til å se med en fornyet forståelse på de sider ved det arabiske bysamfunn som klart skiller seg fra det europeiske. Man finner også i den arabiske medinaen et marked, suk eller basar. Dette utgjør et sentralt og farverikt innslag i enhver arabisk by, og her vil man den dag i dag konstatere at arabiske kjøpmenn fullt ut behersker forhandlingens kunst og har meget god forstand på penger. Her finner man også håndverkere med sine respektive domener: parfymemakerne som for en europeisk nese frembringer fremmedartede luktkvaliteter, sølv- og gullsmeder som ikke bare mestrer sitt fag til sirlig fullkommenhet, men som også kjenner de siste noteringene på gullmarkedet i Zürich og sølvprisen fra metallbørsen i London. Her er kobbersmeder og snekkere og garvere. Her er med andre ord til stede et potensiale som man uten videre skulle tro kunne bringe sine forvaltere inn i den samme posisjon som de europeiske borgere inntok ved industrialismens gjennombrudd.

Men her er avgjørende forskjeller. Den arabiske kjøpmann har ikke den samme kontraktfrihet som kjennetegnet de europeiske borgere. Han lever fortsatt i en familistisk virkelighet. Hans handlefrihet er begrenset av Sharaf, hans familieære. Han kan være en dyktig og profesjonell handelsmann i basaren. Men det er likevel ikke de mellommenneskelige forhold i basaren som er den sentrale samfunnsmodell, men det klanpregede fellesskap fra hans nabolag.

Prioriteten av dette fellesskap bekreftes samtidig av den islamske rettsoppfatning, og kan støtte seg til hans hellige bok, Koranen. I motsetning til Bibelen fremmer Koranen det som av islamske fundamentalister oppfattes som en klart presisert samfunnsmodell, og denne samfunnsmodell innbyr ikke til den sprengning av det familistiske fellesskap som fant sted i europeisk historie. Den arabiske familisme og islams lære forsterker hverandre gjensidig. Denne lære forvaltes av islams skriftlærde som riktignok innen rammen av ulike fortolkninger med nidkjær oppmerksomhet overvåker den rette lære.

Ingen fri, intellektuell tilnærming

Den islamske rettsvitenskap baseres på fire sentrale kilder: Koranens lovbud, sharia, tradisjonen omkring profetens tenkning og avgjørelser, sunna, enighet mellom meningsberettigede samfunnsmedlemmer, ijma, og analogislutninger, quiyas. Disse kildene har alle det til felles at de tar utgangspunkt i en åpenbaret forståelse. De er således ikke basert på en friere, intellektuell tilnærming. I dagligtale ville vi si at rettsoppfatningen er religiøst begrunnet. Dette minner oss igjen på de ulike samfunnsforhold islam og kristendommen har virket under. Her spiller nettopp den splittelse mellom kirkesamfunn og statsorganer man fikk i romertiden, den sentrale rollen. Jusen fikk utvikle seg uten det religiøse herredømmet og kunne således baseres på uavhengig fornuft i større grad enn på åpenbarede sannheter. Den kunne med andre ord bli rasjonell. Vi har også i europeisk historie sett tilløp til religiøs dominans av rettsapparatet. Men den europeiske jus har aldri helt mistet kontakten med romerretten, som må betraktes som romernes fremste bidrag til den vestlige sivilisasjon. Den er trolig en av de viktigste forutsetningene for utviklingen av det rasjonelle byråkrati i Europa. Den religiøse dominans av den rettslige tenkning er trolig en av hovedgrunnene til at den arabiske medina ikke har fostret et fritt og rasjonelt orientert borgerskap.

Islams elite og åndsliv

Vi har i det foregående sett at handel og håndverk hadde en viktig plass i de arabiske bysamfunn, men at hverken handelsmenn eller håndverkere, ofte forenet i en og samme person, førte til utviklingen av et borgerskap av den europeiske type. Til tross for den arabiske handels geografiske omfang og utvikling av markeder og betalingsmidler, forble produksjonen husholdspregnet og det vokste ikke frem en industrikapitalisme på selvstendig grunnlag. Vi antar at noe av årsaken til dette var det sosiale livs familistiske organisasjon. Men dette er neppe hele forklaringen.

Neste side: I Romerriket fikk jusen utvikle seg uten et religiøst herredømme. Bildet viser en romersk overklassefamilie.

Årsakskomplekset er her så sammensatt at man vanskelig kan identifisere en første årsak. Det er utvilsomt riktig, som marxistiske teoretikere hevder, at produksjonsform er avgjørende. Men produksjonsform kan likevel ikke sees som det grunnleggende faktum, produksjonsform er ikke upåvirkelig og kan i visse tilfeller være avhengig av ideologiske forutsetninger. Kulturen kan derfor ikke bare sees som en overbygning over de materielle forhold, men har en selvstendig eksistens. Selv om det hadde vært ryddigere og kanskje mer intellektuelt tilfredsstillende med én klar første årsak til kultur- og samfunnsform, er den uoversiktlige kompleksiteten noe vi må leve med dersom vi skal bevare en nærkontakt med det sosiale liv slik det utspilles blant levende mennesker.

Den arabiske kultur kan i denne sammenheng sees som et spesielt viktig eksempel fordi den i større grad enn noen annen legger vekt på den religiøse dimensjon. Om borgerskapet utgjør den ledende elite i Europa, har den i den arabiske verden ikke sitt motstykke i handelsmenn og håndverkere, men i de skriftlærde. Det er fristende å kalle det stratum av skriftlærde for et presteskap, men da man i islam legger spesiell vekt på at den enkeltes kontakt med Allah skal være direkte, er betegnelsen presteskap misvisende. Et presteskap består av formidlere mellom legfolk og det guddommelige. Men de islamske skriftlærde, gjerne omtalt som ulama, har det til felles med presteskap at de er ordets forvaltere og tolkere.

Fundamentalisme

Innen kristendommen brukes betegnelsen fundamentalisme på de troende som gjør Bibelen til den eneste autoritet og som ser bort fra kirkens, og spesielt den katolske kirkens kunnskapstradisjon. I dagligtalen i Europa brukes fundamentalist som betegnelse på den man oppfatter som en som er spesielt nidkjær og fanatisk i holdning til den islamske lære. Men strengt fortolket er alle muslimer fundamentalister i den forstand at de alle betrakter Koranen som den avgjørende autoritet. For alle rettroende muslimer er Koranen Guds egne ord, diktet til profeten Muhammed via erkeengelen Gabriel. Denne merkelige bok, som for den innviede er full av visdom og poetisk skjønnhet, gir detaljerte retningslinjer både for den enkeltes livsførsel og for samfunnet.

For å kunne se de islamske holdninger i et bredere perspektiv er det nødvendig å bevisstgjøre spørsmålet om de grunnleggende verdiers utgangspunkt og gyldighet. Noe forenklet kan vi finne tre gyldighetsteorier i menneskesamfunnet, disse teoriene er ikke alltid klart atskilte og kan undertiden gli over i hverandre. Vi kan kalle dem henholdsvis for tradisjonens, åpenbaringsens og resultatets teorier.

Når en grunnleggende verdi skal begrunnes, for eksempel den at arven går i farslinjen, vil man ofte møte tradisjonsforklaringer, det er utfra sedvanens autoritet at det er slik. Bak en slik forklaring kan man undertiden skimte forfedre som med trusel om avstraffelser og vrede formaner sine etterkommere til ikke å avvike

fra tradisjonens hellige prinsipper. Vi kan her øyne slektskapet mellom tradisjonens og åpenbaringsens autoritet. De åpenbarede sannheter formidles av profeter som fremstår med et klart mandat fra det guddommelige. Muhammed og Kristus var spesielt klare eksempler på profeter av denne typen. Begge har vært sentrale i fremveksten av to ulike, men likevel beslektede sivilisasjoner, den kristne og den islamske. Både den tradisjonelle og åpenbarede autoritet begrunnes i eksistensen av en verden hinsides vår egen, en gudenes og åndenes verden. Det er i denne åndelige verden vår fysiske verden har sin opprinnelse, og det er til den vi vender tilbake. Denne oppfatning setter også menneskets livsløp i en større og mer meningsfylt sammenheng. Et forhold som kan forklare noe av denne oppfatningens gjennomslagskraft.

Resultatbegrunnede verdier

Verdier som er begrunnet utfra sitt resultat er vesensforskjellig fra de to andre, de forutsetter at vi har en klar målestokk for resultater. Vi kan begrunne livets ukrenkelighet utfra en åpenbaret forutsetning: Du skal ikke drepe. Liv er hellig og ligger utenfor menneskets forvaltningsområde, slik buddhismen oppfatter det, eller livets ukrenkelighet avgrenses til mennesket, som innen kristendommen. Mennesker som ikke kan bøye seg for åpenbarede sannheter, vil kunne ledes til å akseptere livets ukrenkelighet som en verdi dersom konsekvensene av en manglende respekt for liv viser seg å bli uutholdelige, for eksempel gjennom moderne krigføring. Dostojevskis berømte bok *Forbrytelse og Straff* er blitt til i brytningen mellom en anarkistisk forakt for tilsynelatende unyttig og parasittisk liv og en kristen hellig respekt for liv.

Den vesentlige forskjellen mellom den islamske verden og vår egen ligger i den ulike vekt som legges på åpenbarede og resultatbegrunnede verdier. For en muslim er det en tilstrekkelig begrunnelse for en verdi at den fremgår av Koranen, for en moderne europeer er en slik fundamentalistisk begrunnelse sjelden tilstrekkelig. Han eller hun vil som oftest forlange en begrunnelse forankret i et fornuftig, eller med andre ord, et rasjonelt resonnement. I den europeiske tradisjon er det til og med blitt gjort forsøk på å begrunne juridiske sannheter som et rasjonelt system bygget på naturens egne lover, naturretten. Selv om man vel kan hevde at man til en viss grad erstatter Guds autoritet med naturens, gir denne oppfatning spillerom for observasjon og resonnement.

Kampen mellom åpenbarede verdier og rasjonelt begrunnede verdier kan nok forenklet fremstilles som en kamp mellom filosofi og teologi, eller mellom filosofen og teologen, undertiden i prestens skikkelse.

Teologien har dominert filosofien

Det er ingen overdrivelse å hevde at i islamsk kultur har teologen dominert på

Adonis, arabisk skribent bosatt i Paris:

«Ja, vi drømmer gjerne. Og hvilken rolle skal vi ellers spille, vi arabiske intellektuelle? Overhodet ingen. For at vi skulle kunne spille noen rolle, måtte vi først ha mulighet til å tale og frihet til å tenke - om alle problemer et samfunn stiller oss overfor. Og siden alt dette er så godt som umulig i den arabiske verden, er det uaktuelt å snakke om en rolle for den intellektuelle. Den arabiske kultur er alltid vedheng til en eller annen offisiell organisasjon. Den beskjeftiger seg med saker som ikke har med de egentlige problemer i vår tid å gjøre. For det meste er det religiøse spørsmål. Politisk er vår kultur hjelpeløs. Og ute av stand til å spille en viktig rolle i det politiske liv.» (Zeitmagazin nr. 15, 1991)

filosofens bekostning. Bak filosofen og teologen innen Islam lå den oppfatning at filosofene stilte spørsmål ved Guds orden slik den var åpenbaret i Koranen, og således kunne anklages for gudsbespottelse.

Et av religionenes fremste kulturelle bidrag ligger i den måten de preger bevissthetsutformingene. Dette skjer først og fremst gjennom de spesielle åndelige øvelser de foreskriver. Islam og kristendommen har det til felles at bønningen inntar en sentral plass i det religiøse liv. Bønningen er trolig ved siden av yoga den åndelige øvelse som i sterkeste grad fremmer bevissthetens kontroll over den enkeltes indre liv. Mens yoga først og fremst tar sikte på en kontemplativ indre opplevelse, er bønningen både i kristendommen og islam rettet mot forestillingen om det guddommelige. Den kristne bønningen er konsentrert omkring den enkeltes gudsforhold og sosiale forpliktelse. Dette gjelder også den islamske bønn, begge former understreker syndsbevissthet som en viktig del av den åndelige erkjennelse. Det som skiller er det man kan kalle bønnelivets regi. Høydepunktet i den kristne bønningen finner sted innen rammen av en estetisk utarbeidet liturgi hvor musikk, røkelse og ritualer bidrar til et sterkt personlig engasjement hvor alle sansene er med. Det guddommelige nærvær gis et sterkt, symbolsk uttrykk gjennom nadverden. Det er her tale om et rent fysisk nærvær hvor guddommen rent substansielt inkorporeres i den enkelte. Handlingen understreker også sterkt menighetens enhet og det forpliktende kristne fellesskap. Bønningen innen rammen av messen eller gudstjenesten understreker et fellesskap på et mer personlig plan enn den islamske. Den islamske bønn er riktignok et felles anliggende. Men den finner sted i en langt mer asketisk regi og er fattig på rituelle virkemidler. De fleste kristne oppfatter det islamske gudshus, moskeen, som en klar parallell til den kristne kirke. Men moskeen er i utgangspunktet langt mindre ladet med symbolsk mening enn den kristne kirke. Den er uten alter og var i sin opprinnelige form en symbolsk representasjon av Muhammeds hus i Medina. Samlingsstedet for hans tilhengere var den åpne plass foran huset avgrenset mot det øvrige byrom av en

mur med en enkel søylegang. På denne plassen sitter tilhengere i parallelle rader med ansiktet vendt mot Mekka. Bønnen ledes av en imam som imidlertid ikke må oppfattes som en prest i kristen forstand. Han er således ikke en formidler mellom menigheten og Vår Herre.

Muhammed bare et menneske

Den kristne oppfatning at Vår Herre lot seg inkarnere i mennesket Jesus Kristus har ingen parallell i de islamske forestillinger. Tvert om understrekes det at Muhammed bare var et menneske. Hans nærmeste medarbeidere ble heller ikke gitt noen form for guddommelig autoritet slik som tilfellet var med Kristi apostler. Til denne dag oppfattes biskopen av Roma, paven, som apostelen Peters autentiske representant på jorden, og således arvtager av den myndighet til å opptre på Kristi vegne som Simon Peter etter tradisjonen ble gitt av Kristus selv.

Muhammets nære medarbeidere fikk etter profetens død en spesiell stilling i forhold til de troende. Men denne stilling hadde mer et politisk enn et religiøst innhold. Abu Bahr, som av kretsen rundt Muhammed ble utpekt som hans etterfølger, Kalif, opptrådte således som hærfører og øverste myndighet, men uten å være forlenet med noen spesiell religiøs kraft.

Både bønnens regi og nærvær av en guddommelig formidler innen menigheten gir bevissthetsutformingen andre betingelser i kristendommen enn innen islam. Forholdet mellom den enkelte og guddommelighetens stedfortreder, presten, har vært av særlig betydning. Innen kristendommen ble det utviklet en institusjonalisert fortrolighetsrelasjon mellom presten og de enkelte medlemmer av menigheten. Denne rollen som skriftefar, eller Padre Confessore, må sees i lys av det vi vet om fortrolighetens psykologi. Selv om de fleste skriftemål utvilsomt er overfladiske og preget av rituell rutine, ga den et mønster for fortrolig dialog. Man skal heller ikke undervurdere betydningen av den menneskekunnskap som gjennom denne institusjonen ble nedfelt i presteskapet.

Prestens myndighet til å meddele syndsforlatelse førte en strøm av angrende syndere til skriftestolen. Dette ga selv den alminnelige sjelesørger i et vanlig sognekall en kunnskap om den menneskelige underverden som i de fleste kulturer forblir i det skjulte. Mange ble utvilsomt forferdet og nedslått over syndens kår blant menneskene og påla de angrende sognebarn streng pønitenens. Men blant enkelte førte erfaringene fra skriftestolen utvilsomt til en dypere menneskeforståelse manifestert i en høyere overbærenhet inspirert av den kristne nestekjærlighet. Lenge før psykoanalysen ble det her utviklet en kunnskapstradisjon som ihvertfall i perioder har kunnet moderere de krefter innen kirken som har sett straff og forfølgelse som det riktige. Til tross for inkvisisjonens utskeielser la kirken gjennom sjelesørgerinstitusjonen grunnlaget til en menneskeforståelse som senere modnet til en mer tolerant humanisme og medmenneskelig forståelse.

Mohammed Arkoun, professor i islamsk filosofi ved Sorbonne i Paris: «Etter at de arabiske stater fikk sin uavhengighet, degenererte den folkelige kultur til en populistisk kultur. Den propaganderer en populistisk og militant visjon av islam, uten intellektuelt perspektiv. Vi har idag mindre frihet enn i det tiende århundre, da man i den islamske kultur praktiserte al munadara, den lærde disputt, som i den vestlige verden fant sitt motstykke i tese og antitese. Dette er i dag umulig. En diskusjon utarter straks i politisk polemikk. De arabiske massene står fullstendig under innflytelse av demagoger. De muslimske intellektuelle er innestengt og har angst. Også jeg må fastslå at jeg har angst.» (Zeitmagazin nr. 15, 1991)

Fordømmende strenghet

Fraværet av en tilsvarende institusjon innen islam gir noe av forklaringen på en tendens til fordømmende strenghet mange ser i den islamske moralisme. Den er heller ikke ukjent innen kristendommen, men den består side om side med den overbærenhet som mandatet til syndsforlatelse gir presteskapet. I sine beste øyeblikk har kirken kommet mennesker i sjelenød til unnsetning og dermed grepet terapeutisk inn i den enkeltes livsskjebne samtidig som det ble etablert en egen kunnskapstradisjon om det menneskelige sjelsliv. I denne kunnskapstradisjon finner vi også spiren til en mer omfattende bevissthet om menneskenaturen. De menneskelige svakheter og det vi i dag ville kalle underbevisste impulser, ble gjennom sjelesorg gjenstand for en sosialiserende dialog som i gunstige tilfeller tok noe av brodden fra de aggressive og destruktive sider ved menneskenaturen. Det bør imidlertid også være nevnt at overbærenhet og toleranse er en verdi innen islam. At den sjelden kommer til uttrykk i for eksempel våre medier, er et resultat av vår spesielle historiske situasjon. Det er også mulig at den historiske situasjon har gitt de beste kort til de mest asketiske og intolerante krefter innen islam.

Fellesnevneren for den kristne personlighetsutvikling er bevissthetens herredømme og utviklingsmuligheter hos det enkelte menneske. Her ligger også spiren til utviklingen av den individualisme som preger den kristne kultur. Denne individualisme har særlig i amerikansk kultur blitt ett av den vestlige personlighets fremste kjennetegn. Denne individualisme fremmes i dag som en verdi i seg selv, og man har forlenget tapt av syne dens opprinnelse i de spesielle gudsforhold som den inkarnerte guddom muliggjorde først og fremst gjennom presteskapet.

Litteratur:

1. Said, E.W, 1979: Orientalism, Vintage Books, New York
2. Hourani, A.H and Stern, S.M, 1970: The Islamic City, The University of Pennsylvania Press

Jan Brøgger er professor i sosialantropologi ved Universitetet i Trondheim og er også utdannet cand. psychol.

Av
og
til
må
man
lukke
øynene
for
å se
bedre

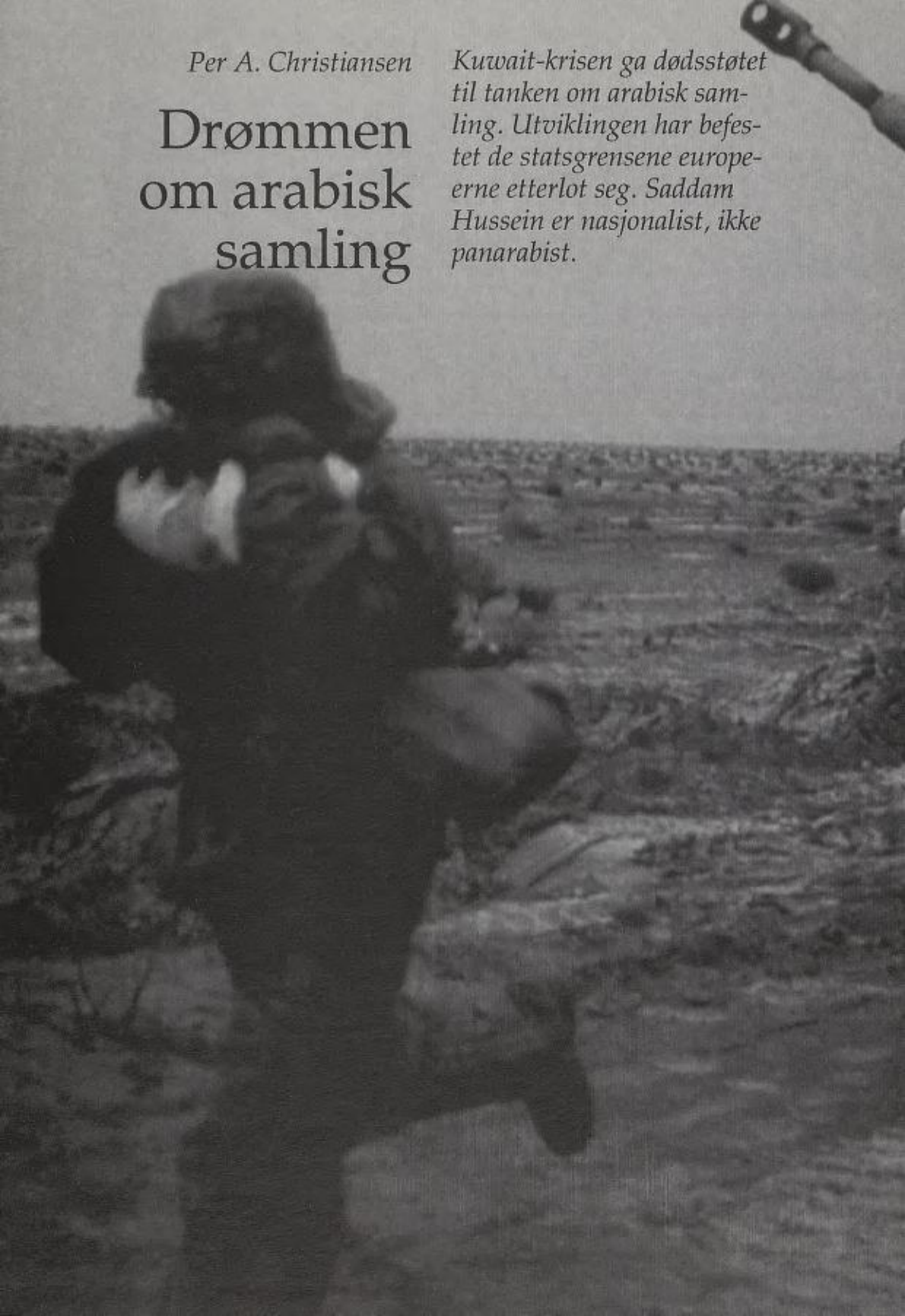
*Prøv Acem-meditasjon
Acem-telefon (02) 83 04 83*

Per A. Christiansen

Drømmen om arabisk samling

Kuwait-krisen ga dødsstøtet til tanken om arabisk samling. Utviklingen har befestet de statsgrensene europeerne etterlot seg. Saddam Hussein er nasjonalist, ikke panarabist.

Iraks invasjon av Kuwait natt til 2. august 1990 var ikke bare et overfall på et arabisk naboland. Den var også et angrep på et system innført av europeiske stormakter som i begynnelsen av dette århundret trakk opp grensene i den arabiske verden ut fra sine egne interesser og behov.

Systemet ble innført mot arabernes vilje; de har like frem til i dag fordømt den kunstige inndelingen av sin verden og til tider gjort sitt beste for å bekjempe den. Men Kuwait-krisen — og ikke minst dens utfall — bekreftet til fulle at grensene i dag i praksis er å betrakte som ukrenkelige, at statene er kommet for å bli.

På dette plan tjente konflikten til å skrelle vekk all avlegs retorikk om arabisk samling og til å konfrontere den arabiske verden med en faktisk tilstand preget av splittelse, konfrontasjon og fiendskap.

Men ser man nærmere etter, vil man samtidig oppdage ett fenomen som lik en rød tråd strekker seg gjennom hele mylderet av oppfatninger, alle motstridende følelser, alle utbrudd av støtte til eller motstand mot konfliktens ulike parter — et fenomen som også er en del av den nye virkeligheten: Den faste overbevisningen om at Kuwait-krisen var et problem som angikk hele den arabiske verden og enhver araber, hvor han enn måtte befinne seg i verden.

Arabismen

Denne fellesskapsfølelsen — forestillingen om at araberne er knyttet sammen gjennom et felles språk, felles kultur, felles historie — har det siste århundret vært en betydelig politisk faktor i den arabiske verden.

Den arabiske nasjonalisme, panarabismen, bygger på denne følelsen av fellesskap. Det er en ny ideologi, men i historisk perspektiv likevel ikke stort nyere enn den europeiske nasjonalisme, som så dagens lys for rundt 200 år siden. Den bygger også på de samme forestillinger om at ethvert folk — i dette tilfelle araberne — har en felles opprinnelse, sin egen identitet, sine egne holdninger, sin egen ånd.(...)

Fryktens regime

Året 635 er et merkeår i arabisk historie. Stammene på Den arabiske halvøy var samlet under islams banner, og de hadde begynt å bevege seg nord- og vestover. Ved Qadisiya, 15 mil sør for det nåværende Bagdad, møtte de en tallmessig overlegen persisk styrke — og beseiret den. Dette kan betraktes som det første avgjørende skrittet i den ekspansjonen som la grunnlaget for det arabiske imperium og den arabiske storhetstid.

Rundt 1345 år senere, den 22. september 1980, holdt Iraks president Saddam Hussein en tale til sine soldater, der han formante dem at «det er banneret fra Qadisiya som Irak og den arabiske nasjon har gitt dere i hendene. Vi er overbevist om at dere er verdige til dette oppdraget.»

Anledningen var den første irakiske storoffensiven i det som skulle bli en åtte

år lang, utrolig blodig og uhyre kostbar krig mot Iran. Og symbolbruken var tindrende klar: Dette var en ny krig mot perserne på den arabiske nasjons vegne. En seierrig krig ville innvarsle en ny arabisk storhetstid.

De øvrige araberland lot seg ikke overbevise. I den grad de støttet Saddam — med våpen, penger eller mannskaper — var det av økonomiske grunner eller fordi de fryktet Iran mer enn Irak. Året i forveien var et radikalt islamsk regime kommet til makten i Teheran, som hadde lovet å spre den islamske revolusjon videre. De arabiske regimene fryktet kanskje ikke så mye en militær ekspansjon fra iranernes side, men de var uhyre redde for en mulig smitte-effekt innen sine egne land dersom ayatollahene i Teheran skulle triumfere i krigen.

Arabisk Preussen

I 1980 hadde den irakiske grenen av Baath-partiet sittet med makten i 12 år, og landet var blitt utviklet i retning av å bli et arabisk Preussen. Av alle de arabiske statene var det Irak som var best egnet til å spille en slik dynamisk rolle: Bare dette landet hadde den nødvendige kombinasjonen av ressurser, i form av olje, industri, jordbruk og en stor befolkning med et høyt utdanningsmessig og teknologisk nivå, og dertil et regime med progressive idéer om økonomisk utbygging og sosial rettferdighet.

Potensielt sett var Irak med andre ord en moderne, avansert velferdsstat. Men i realiteten var den noe ganske annet: En stat der terror og frykt var satt i system.

Allerede før krigen mot Iran brøt ut i 1980, var hver femte yrkesaktive iraker tilknyttet voldsbransjen — som medlem av de væpnede styrker, politiet, partimilitsen eller en av flere «sivile» etterretnings— og sikkerhetsorganisasjoner. Og andelen økte etter hvert som krigen gjorde det nødvendig å innkalle stadig flere årskull til militærtjeneste.

Dertil hadde regimet planmessig sørget for å utrydde enhver faktisk opposisjon, dels ved å gjøre størstedelen av befolkningen til medskyldige i selve det terrorsystemet som staten bygde på. På toppen skjedde dette ved at medlemmer av det styrende revolusjonsrådet faktisk ble utkommandert til å utgjøre eksekusjonsspeletong da tidligere kolleger som hadde falt i unåde, ble likvidert. Nedover i rekkene skjedde det ved et angiversystem der alle ble terrorisert til å angi hverandre, der barn endog ble oppdratt til å tyste på sine foreldre.

Total hensynsløshet

Mye av dette kan forklares med de personlige egenskapene til Saddam Hussein, som formelt overtok makten i juli 1979, men som da allerede i en årrekke hadde vært regimets «sterke mann»: en blanding av stormannsgalskap og forfølgelsesvanvidd, pragmatisme og en total hensynsløshet i valg av virkemidler.

Men systemet må også sees på bakgrunn av den etniske og religiøse virkelig-

heten som Saddams personlighet kunne utfolde seg i: det sunni-arabiske mindretallsherredømmet over en shia-arabisk majoritet med tilknytning til Iran, og en kurdisk minoritet med lange opprørske tradisjoner og en sterk selvstendighetstrang.

Saddam sto overfor det samme problemet som forgjengerne. Men hans løsning var mer konsekvent og hans virkemidler mer hensynsløse: På tvers av islam og på tvers av arabismen søkte han å fremelske en irakisk identitet.

Baathismen hadde allerede lagt det sekulære grunnlaget for styresettet. Bruddet med arabismen har ikke vært like godt synlig: Baath var fortsatt det regjeringsbærende parti, og såvel baathistene som omverdenen forbandt partiet automatisk med panarabisme, noe som fortsatt kan spores i ideologien og propagandaen.

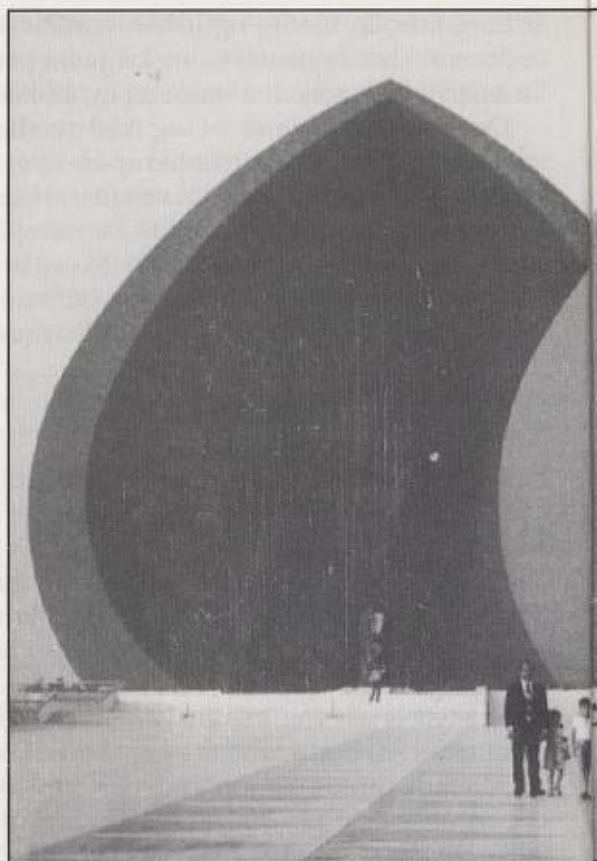

Irakisk nasjonalisme

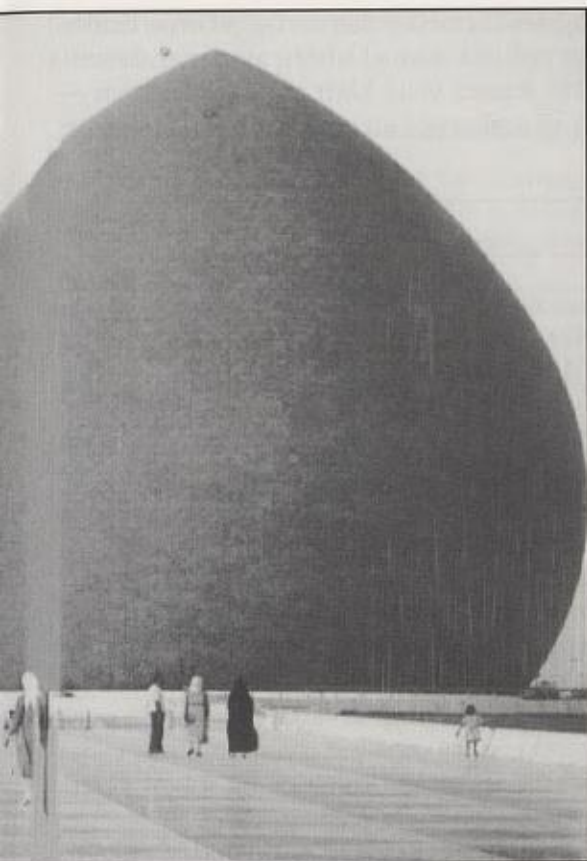

En israelsk historiker og Irak-ekspert, Amatzia Baram, har imidlertid samlet et overbevisende materiale som viser at Saddam allerede på et tidlig tidspunkt i praksis arbeidet for å skape en territorial irakisk nasjonalisme, knyttet først og fremst til landets rike og meget gamle historie: Arkeologene fikk store beløp til utgravninger på steder knyttet til Iraks pre-islamske fortid, som Babylon og Ur. Byer og provinser fikk nye, ikke-arabiske navn hentet fra denne fjerne fortiden. Historikere ble satt til å skrive nye lærebøker der Irak fremsto som en kontinuerlig enhet over en periode på 5000 år fra mesopotamsk tid frem til i dag. Kunstnere og folklorister hentet temaer og inspirasjon fra såvel pre-islamske og kurdiske som fra arabiske kilder.

På denne måten sørget regimet for å gi irakerne et sekulært grunnlag for en egen nasjonal identitet, samtidig som disse bestrebelsene ga Saddam historisk legitimitet, ved å fremstille ham som den siste i en flere tusen år lang rekke av store herskere. På denne måten ble det skapt et felles grunnlag for å kunne forene

Minnesmerket over irakske soldater som ble drept i slaget ved Qadisiya i år 635, da arabere

krigen mot Iran. Det er også reist til lo perserne.

territorium. Det var med andre ord en understrekning av territorialnasjonalismen. Ganske visst var det rundt om i den arabiske verden massive manifestasjoner til støtte for Saddams politikk, fremfor alt for hans forsøk på å motstå hva som ble oppfattet som amerikansk dominans i området. Men ingen demonstrerte for at deres respektive stater skulle slåss sammen med Irak. I nabolandet Jordan stilte for eksempel en klar opinion seg bak Saddam, men dette styrket snarere enn svekket kong Husseins posisjon. Det jordanske kongehusets politikk underbygde dets legitimitet og ga det en selvtilit som i sin tur skapte grunnlag for politiske reformer, opphevelse av en 24 år gammel unntakstilstand og demokratisering.

Det er riktig at Saddam klarte å mobilisere sterk støtte blant palestinerne, spesielt i de israelskopperte områdene Vestbredden og Gaza-stripen. Dette var ikke fordi palestinerne ønsket å bli underlagt irakisk styre, men fordi de håpet å få Saddams hjelp til å skape seg sin egen, uavhengige stat på sitt eget, nasjonale territorium.

sunni— og shia-muslimer, arabere og kurdere, og slik styrket man irakernes følelse av å være særegne, eksklusive, annerledes enn andre arabere.

Dette var i virkeligheten jevngodt med shuubiya, en betegnelse som er hentet fra tidlig islamsk historie, og som i dag brukes om den arabiske nasjonalismens fiender.

Kuwait-krisen

Kuwait-krisen i 1990-1991 ble en klar demonstrasjon av denne irakiske nasjonalisme. Samtidig viste den i hvilken grad slik territorial delstatsnasjonalisme har slått rot i araberverdenen generelt.

Riktignok brukte Saddam Hussein virkemidler og formuleringer fra panarabisk ideologi for å samle støtte til sin politikk da krisen først var et faktum, men Bagdad-regimets hovedargument for å legge under seg Kuwait var at dette egentlig var en irakisk provins, en rettmessig og uatskillelig del av landets

Mange så seg blinde på at regimet i Bagdad formelt sett er sprunget ut av Baath-bevegelsen og oppfattet derfor Saddams politikk som et utslag av panarabisme. Men virkeligheten var den stikk motsatte: Krisen viste klart at panarabismen — den ideologien som foreskriver samling av araberne i en felles stat — ikke lenger er noen politisk realitet.

Økende indre stabilitet

Gjennom hele dette århundret har panarabismen vært et sterkt og levende ideal i den arabiske verden. Idealet er aldri blitt omsatt i praksis, men det har dannet grunnlag for flere, iblant innbyrdes rivaliserende ideologier. Hver av disse ideologiene er blitt utformet under spesielle betingelser — historiske, politiske, økonomiske, religiøse, etniske. Felles for dem alle har vært at de har bygd på arabismen — på arabernes følelse av samhörighet, av felles historie, språk og kultur, og på minnet om den for lengst hensvunne storhetstiden da araberne skapte verdens mektigste og mest avanserte sivilisasjon.

Ønsket om å gjenskepe en slik storhetstid var lenge i seg selv en alvorlig hemsko for arabisk samarbeid. Her gjaldt i sannhet regelen om at det beste er det godes fiende: Ethvert forsøk på nærmere integrasjon som ikke levde opp til det arabiske enhetsidealet, ble uglesett og endog oppfattet som forræderi mot den felles sak.

Denne holdningen må sees i sammenheng med araberverdenens vrede over den nære fortiden under fremmede herskere, og spesielt over de europeiske stormaktenes inndeling av området i stater atskilt av kunstige og iblant svært tilfeldige grenser.

Situasjonen forandret seg imidlertid med årene. Regimene innen den enkelte stat hadde en sterk egeninteresse av å bevare den kunstige oppdelingen, og etter hvert som de bygde opp sine administrasjons- og sikkerhetsapparater, klarte de også å vinne større anerkjennelse for selve statsdannelsen såvel som for sin egen legitimitet.

Det ble oppnådd en viss grad av stabilitet i dette systemet av stater ved hjelp av pengemidler fra de nyrike oljestatene ved Golfen. De begynte å opparbeide seg store overskudd fra omkring 1970, og de hadde en klar interesse av å motvirke panarabisme, radikaliserings og rivalisering.

Samtidig har den økende indre stabiliteten innen det enkelte land og den derav følgende selvsikkerhet muliggjort nye former for samarbeid, først og fremst innen interarabiske organisasjoner, hvorav Golfsamarbeidsrådet (bestående av Bahrain, De forente arabiske emirater, Kuwait, Oman, Qatar og Saudi-Arabia) er den best kjente.

Iraks invasjon av Kuwait viste imidlertid hvor nødvendig det er å sikre også regional stabilitet. Denne kan trolig bare oppnås gjennom demokratisering, økonomisk utvikling og regionale sikkerhetsavtaler. På dette plan er det fortsatt behov for panarabismen, men det er mer enn tvilsomt om den vil få lov å spille en slik rolle

innen overskuelig fremtid. Til det skapte trolig Kuwait-krigen for dype sår, for stor mistillit.

Per A. Christiansen er leder for Aftenpostens utenriksavdeling og var tidligere avisens korrespondent i Midt-Østen. Denne artikkelen er et utdrag fra en artikkel i boken «Midtøsten. Konflikt og sameksistens».

BREEN CONSULT AS

- Regnskap
- Lønn
- Forretningsførsel for boligsameier
- Personlig service
- Konkurransedyktige priser

- Våre klienter er:
- Små og mellomstore bedrifter
  - Boligsameier
- Hos deg eller meg?
- Oppdrag kan også utføres ute hos klienter
  - Fast etter behov eller som vikar
- Ring (02) 50 01 45
- Vi kommer gjerne og drøfter løsninger

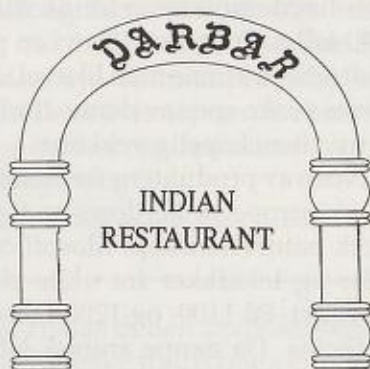
DARBAR
INDISK RESTAURANT

Eneste indiske restaurant med så mange spennende vegetarretter - også uten løk og hvitløk.
Rimelige priser - Ta med hjem service!

Velkommen

Åpningstider:

Kl. 16.00 - 23.00, søn. 14.00 - 23.00
3 min. gange fra Tøyen T-bane.

Smedgt. 49
0651 Oslo 6
(Inng. Jens Bjelkesgt.)
Tlf.: 67 47 04

A. I. Sabra

Arabernes viten- skapelige erobringer

*Den arabiske vitenskap i
Middelalderen representerte
et viktig skritt i menneskenes
utviklingshistorie. Arabernes
innsats var et av fundamen-
tene for den senere vitenska-
pelige revolusjon i Europa.*

Begrepet islamsk vitenskap, eller alternativet arabisk vitenskap, brukes om enkeltmenneskers og institusjoners vitenskapelige aktiviteter i den middelalderiske islamske verden. Virksomheten tok til i Bagdad rundt midten av 700-tallet. Til inn på 900-tallet besto den av livlig oversettervirksomhet. Den islamske vitenskapsens høydepunkter er imidlertid spredt i tid og rom helt fram til begynnelsen av 1400-tallet. Etter dette får vi en periode med stagnasjon, ja til og med utarming. I Midt-Østen kunne man likevel, da Napoleon i 1798 ledet sin ekspedisjon til Egypt, merke svake spor av denne tradisjonen, som bar i seg noen av de tidlige spirer til en ny vitenskapelig vekkelse.

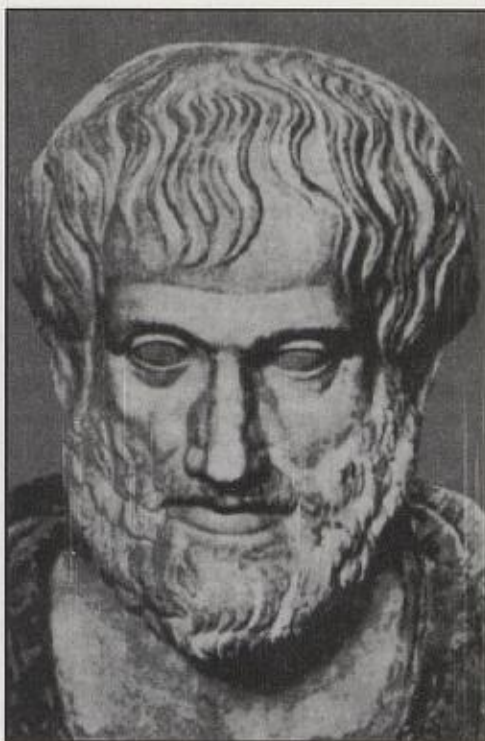
Noen av produktene fra islamsk vitenskap spilte en viktig rolle for gjenfødselen av en europeisk lærdomstradisjon. Det gjelder både arabiske oversettelser av gresk naturvitenskap, filosofi og medisin, og egne arabiske avhandlinger hvor idéer og teknikker fra ulike eldre kilder er blitt innlemmet, systematisert og utbygget. På 1100- og 1200-tallet ble disse arbeidene oversatt til latin i Spania og på Sicilia. Da denne arabisk-latinske overføringen av kunnskap pågikk, skulle imidlertid islamsk vitenskap utvikle seg videre på egen grunn ennå i omtrent to hundre år. Dessuten var det aldri tale om noen storstilt overføring til Europa av de islamske bedrifter. Rett nok finnes idag noen få arabiske oversettelser og selvstendige avhandlinger utelukkende i latinske versjoner. Men det fullstendige arkiv av islamsk vitenskap utgjøres av en stor mengde originale håndskrifter, som til tross for historiens luner er blitt bevart i biblioteker spredt over Midt-Østen, Asia, Europa og USA. Der venter de fleste av dem ennå på å bli undersøkt.

Arabisk ble vitenskapens språk

Den arabiske vitenskapstradisjonen ble skapt av folk med forskjellig etnisk bakgrunn innenfor den vide muslimske verden. Mange var kristne, noen var jøder, og i den første perioden fantes også hedninger. Vi kaller likevel alle arbeidene for arabiske eller islamske, for ellers blir det vanskelig å forstå aktivitetene som en sammenhengende tradisjon. To forhold er her viktige. Arabisk var for det første det dominerende vitenskapelige språket. Det var gjennom arabisk at en ikke-arabisk lærd i 1000-tallets Nishapur kunne skaffe seg resultater som var oppnådd i Bagdad på 800- og 900-tallet. Det var på arabisk en astronom i Damaskus på 1300-tallet kunne gjøre seg kjent med skrifter fra 1000-tallets Kairo, 1100-tallets Spania eller 1200-tallets Maragheh. Arabisk beholdt forøvrig sin posisjon som vitenskapelig språk, selv om enkelte avhandlinger fra

Araberne oversatte Aristoteles.

tusenårsskiftet og framover ble skrevet på persisk og iblant tyrkisk. Det andre viktige forholdet er at den islamske religionen var helt sentral innenfor den arabiske sivilisasjonen som skapte og utviklet den nye vitenskapstradisjonen. Islam var det felles referansepunktet for alle kulturelle aktiviteter om de ellers var aldri så ulike. Derfor kan arabisk og islamsk begge brukes om den samme enhet, om enn iblant med litt forskjellig tyngdepunkt i betydning.

Arven fra antikken

Oversettelse av vitenskap og filosofi fra det gamle Hellas til den arabiske verden er ofte blitt beskrevet som en ren forlengelse av den greske tradisjonen eller som den nyere kulturens overtakelse av arven fra antikken. Disse beskrivelsene er ikke uten videre riktige. Overtakelse antyder en passiv holdning hos mottakeren. Men dette var bestemt ikke tilfelle med de muslimene som oppmuntret, støttet og deltok i prosessen. Når det gjelder spørsmålet om det hele var en ren forlengelse av hellenismen, vet vi at gresk vitenskap etter sin gullalder i den hellenistiske perioden hadde opplevd en kraftig nedgang i det tredje århundre e. Kr. Og etter at en gruppe kristne i Alexandria i 415 myrdet den nyplatoniske filosofen Hypatia,

gjorde gresk vitenskap lite av seg. Det er sant at hellenismen igjen fikk en betydelig oppblomstring på 800- og 900-tallet i det arabiserte Midt-Østen. Men denne viktige hendelsen må forstås som en bevisst tilegnelse der folks motiver, idealer og interesser spilte med. Den var ikke bare en følge av at en tidligere dominerende gresk kultur hadde etterlatt rester i det samme området.

For å forstå betydningen av oversettelsesaktiviteten i det niende og tiende århundre, er det viktig å være klar over at den var nesten helt og holdent overvåket, støttet og oppmuntret av islamske herskere og samfunnets elite. Noen oversettelser (særlig alkymistiske skrifter) sies å blitt gjort allerede under ummayadene i Damaskus. Men det var ikke før abbasidenes overtakelse av kalifatet midtveis på 700-tallet, da Bagdad var blitt hovedstad, at oversettelsen vokste til store dimensjoner. De første arabiske tekstene var astronomiske arbeider, opprinnelig skrevet på sanskrit og mellompersisk (pahlavi). Men allerede før slutten på Harun-al-Rashids styre (786-809), og ved hans hoff, var greske mesterverk som Euklids Elementer og Ptolemeus' Almagest blitt gjort tilgjengelige for lesere av arabisk. Under al-Ma'muns kalifat (813-833) ble Det filosofiske bibliotek (Khizanat al-Hikma), som hadde eksistert allerede på al-Rashids tid, gjort om til et viktig institutt kalt Vidsommens hus (Bayt al-Hikma). Instituttets formål var oversettelse og studium av gresk vitenskap. Arbeidet ble oppmuntret av kalifen selv eller av folk som var knyttet til hoffet og avhengige av det. Det forteller om al-Ma'muns personlige interesse for de lærde astronomer, astrologer, matematikere og oversettere som var ansatt hos ham.

Intellektuell gjæring

Som et resultat av disse bestrebelsene over ca 150 år, opparbeidet arabisk språk en vitenskapelig arv uten tidligere sidestykke i rikdom og variasjon. Gjennom de tidlige oversettelsene fra sanskrit og pahlavi, ble islamske lærde kjent med særegne astronomiske forestillinger og regnemetoder av indisk opprinnelse. Etter flommen av oversettelser fra gresk og syrisk fikk de hånd om mesteparten av gresk vitenskap og en stor del av gresk filosofi. Innen medisin fikk de f.eks. kjennskap til det meste av Hippokrates' og Galéns skrifter, samt mange teorier som var avledet fra disse. Innen filosofi oppdaget de Aristoteles' verker, noen av Platons dialoger og et stort antall greske kommentarer til Aristoteles. Innenfor naturvitenskapen studerte de praktisk talt alle klassikerne innen elementær og høyere matematikk, verker av Euklid, Arkimedes, Apollonius fra Perge, Ptolemeus og andre. Selvsagt hadde man også tidligere laget vitenskapelige oversettelser i Midt-Østen og Sentral-Asia - fra gresk til sanskrit og pahlavi, eller fra sanskrit til pahlavi, eller framfor alt fra gresk til syrisk. Men aldri før hadde det blitt skapt så mange oversettelser fra så mange kilder til bare ett språk. Dette er viktig for å forstå ikke bare den islamske kulturens rolle som formidler av vitenskap, men også noen av den arabiske vitenskapens egne særtrekk.

Denne boken om øyensykdommer er skrevet av Hunayn ibn Ishaq på 800-tallet.

Det er ikke vanskelig å finne praktiske motiver bak de tidlige kalifenes interesse for antikkens vitenskaper. Alkymien, en av de vitenskaper som først tiltrakk deres oppmerksomhet, lovet umåtelig rikdom. Astronomi og astrologi var nært knyttet til hverandre, og troen på astrologi i bruksøyemed var utbredt blant leg og lærd. Matematisk kunnskap var avgjørende for visse ingeniørtekniske tiltak, og medisinsk viten var selvsagt av det gode. En mer fullstendig og tilfredsstillende forklaring ville imidlertid måtte se translørvirksomheten som en del av den intellektuelle gjæring som preget det islamske samfunnet i århundrene etter de arabiske erobringene. Det ville heller ikke være søkt å forklare den med genuin nysgjerrighet og intellektuelle ambisjoner blant dem som fant gresk tanke tiltrekende i seg selv. Filosofen al-Kindi, som levde på 800-tallet, var en av disse muslimene som også arbeidet hardt for å gjøre gresk tenkning til en varig del av det islamske samfunn.

Institusjoner i islamsk vitenskap

Framveksten av biblioteker over hele den islamske verden var en følge av utstrakt bruk av papir og en overflod av håndskrifter. Noen av dem, f.eks. slottsbiblioteker

som Bayt al-Hikma, var ikke egentlig offentlige, men kalifens lærde kunne i det minste bruke dem. Og det store biblioteket som ble opprettet av fatimidene i Kairo, sies å ha vært åpent for offentlig bruk. Det fungerte også som lærested. Private biblioteker fantes i store antall, og de må ha spilt en rolle i utbredelsen av vitenskapelig kunnskap. Bibliotekene som var knyttet til moskéer og madraser (høyere læresteder) kunne alle bruke. Dette var veldedighetstiltak til beste for alle muslimer.

Observatoriet - i betydningen fullrigget vitenskapelig institusjon med egen bygning, fast stab, bibliotek og et utvalg av astronomiske instrumenter - var en frambringelse av den islamske sivilisasjonen. Observatoriene bidro til de matematiske vitenskaper. Men de hadde vanskelige eksistensvilkår og fikk ofte et kort liv, for de var avhengig av den kongelige overhøyhets innfall og framgang, og utvilsomt spilte det også en rolle at observatoriene var tett forbundet med astrologien. Et av de viktigste islamske observatoriene, bygget 1259 i Maragheh av den mongolske herskeren, var et unntak ettersom det besto i hele 75 år. Et observatorium som på 1500-tallet ble bygget av den ottomanske sultan Murad III for astronomen og ingeniøren Taqi al-Din ibn Ma'ruf fra Damaskus, ble ødelagt etter bare tre år på ordre fra sultanen selv.

Betydningsfulle resultater

En vitenskapelig tradisjon som ble tilgodesett med så mange dyktige menneskers energi over en så lang periode, måtte bære frukter. Og interessante og betydningsfulle resultater er virkelig blitt oppdaget i overleverte arbeider. Vi vet også at noen av resultatene er tatt inn i vestlig vitenskap. Plassen tillater bare en generell beskrivelse av noen framstående bedrifter.

På matematikkens område tenkte islamske lærde ut nye og sinnrike regneteknikker, som også lyktes i bruk. I noen tilfeller ledet dette arbeidet til konstruksjon av mekaniske regnemaskiner. Ettersom araberne tidlig var blitt kjent med det indiske desimalsystem og via gresk astronomi hadde oppdaget det gamle babilonske sekstitalssystemet, kunne de gå videre og lage regnemetoder med desimaler. De tok betydelige skritt i retning av å utvide det tallbegrep de hadde overtatt fra grekerne, slik at det kunne inkludere irrasjonelle størrelser, naturlige tall og brøker. De utvidet de begrensede, situasjonspregede trigonometriske metodene de hadde lært av grekerne (Ptolemeus' korder) og inderne (sinus- og tangensfunksjoner), og disse metodene ble etterhvert utviklet til egne disipliner som ikke lenger var underlagt astronomien. De omdannet grekernes og indernes algebraiske måter å løse numeriske problemer på. Dermed skapte de et eget algebraisk språk, og ledet den algebraiske vitenskap inn på en ny kurs (men uten

Neste side: Ved hjelp av dette instrumentet, astrolabiet, kunne man måle himmellegemenes høyde over horisonten.

å bringe inn regning med symboler). De kom også langt når det gjaldt å bruke høyere geometri (koniske snitt) til å løse ligninger av høyere orden enn andre grad. Allerede fra 800-tallet og helt inn på 1400-tallet undersøkte islamske geometrikere stadig grunnlaget for Euklids geometri, særlig hans teori om paralleller. I dette arbeidet ble de også ledet til å bevise en rekke ikke-euklidiske teoremer, selv om de aldri gikk så langt som til å foreslå alternativer til Euklids system. De undersøkte også tallenes egenskaper i tradisjonen etter Pythagoras' «tallvitenskap» og oppdaget enkelte nye teoremer og problemer.

Av alle matematiske disipliner var det astronomien som tiltrakk mest oppmerksomhet. Islamske astronomer utførte et stort antall observasjoner, hovedsakelig, men ikke utelukkende for å forbedre de ptolemeiske parametre for himmellegemers bevegelse. Dette arbeidet ble tildels igangsatt ved den store variasjon i numeriske verdier som kom fra ulike kilder. Men først og fremst var det inspirert av en tidlig og klar erkjennelse av testens rolle i astronomisk forskning. Ledet av denne tanken konstruerte araberne stadig mer avanserte og pålitelige observasjonsinstrumenter - solur, stjerneglobuser, astrolabier, kvadranter og en slags teleskoper. De var også uroet av en motsigelse mellom Ptolemeus' prinsipp om enhetlig bevegelse og visse særtrekk som han selv hadde bygget inn i modellene sine for at ikke forbindelsen mellom teori og faktisk observasjon skulle gå tapt. De satte derfor i gang med å lage nye modeller som klarte å redde både det anerkjente prinsippet og de observerte fenomener. Dette er ikke et tilfelle av filosofi som trenger seg inn på den egentlige astronomien, noe som iblant har blitt hevdet. Det er et middelaldersk eksempel på hva T.S. Kuhn har kalt normalvitenskap: Hensikten var rett og slett å fjerne et problem som var oppstått ved en antatt motsigelse.

Optikk hadde i antikken vært en vitenskap som teoretisk var forbundet med geometri, mens den i praksis var knyttet til astronomi. På 1000-tallet skrev en arabisk matematiker som levde i Egypt, Ibn al-Haytham, en stor avhandling, *Kitab al-Manazir* (Bok om optikk). Formålet var å gi et nytt grunnlag for optikken, og faktisk overgikk dette arbeidet den mest framstående behandling av lys og syn vi kjenner fra antikken, en avhandling tilskrevet Ptolemeus. I begynnelsen av 1300-tallet framsatte en persisk matematiker som arbeidet i Tabriz, Kamal al-Din al-Farasi (d. 1320), den første riktige forklaring på den primære og sekundære regnbuens form og mønster.

Islamske ingeniører som ble støttet av rike mesener, beskrev og laget mekaniske innretninger (klokker, vannløftere, fontener osv.) som kan sies å ha illustrert visse mekaniske prinsipper på en virkelighetsnær, ikke-matematisk måte. Men matematikken var helt sentral i deres utvidelse av de arkimediske undersøkelser av flytende gjenstander, og i deres studier av vekter, ulike typer vektstenger, bestemmelse av gravitasjon og metallers andel i legeringer. Alkymi var et komplekst felt hvor forskjellige metallers mangfoldige egenskaper ble samlet, undersøkt og anvendt.

Under betegnelsen naturfilosofi fantes det skarpsindige spekulasjoner om rom, tid, bevegelse og kraft. Her ble begreper brukt som ligner tidlige moderne forestillinger om kraft og conatus («livskraft»).

Islamsk vitenskaps særtrekk

Mens historikerne setter sammen dette skjematisk og ufullstendige bildet, stilles det fortsatt vanskelige spørsmål om den islamske vitenskapens originalitet og særlige kjennetegn. Originalitet er både et relativt og uklart begrep, og hvis det defineres tilfeldig og anakronistisk, blir det uten verdi for bedømmelse av fortidens bedrifter. F.eks. var 800-tallets oversettervirksomhet et høyst skapende og på visse måter fullstendig nydannende foretak, selv om man rent umiddelbart var opptatt av å overføre enn finne opp nytt. Slik sett var det et svært originalt initiativ som viste seg å bli av stor betydning ikke bare for islam, men for vår sivilisasjons historie. Som de foregående eksemplene viser, kan man lett liste opp et stort antall forbedringer i islamske vitenskapsmenns arbeid innenfor flere felter. Men man ville lete forgjeves etter en Arkimedes eller en Newton i Middelalderen.

Mye mer interessant er spørsmålet om særtrekk: Hva, om noe, kjennetegner vitenskapelig arbeid i Middelalderens islam? Men også dette spørsmålet har vært preget av essensialisme, en holdning som ennå gjenfinnes i forsøk på å slutte seg til den islamske vitenskapens særtrekk ved å gå ut fra egenskaper ved islamsk kultur som man påstår ikke kan skilles ut fra vitenskap. Noen forskere har f.eks. innenfor islamsk matematikk oppdaget en tendens til å «arismetisere», som skal være knyttet til visse trekk ved det arabiske språk. Andre har i de fysikalistiske modellene til islamske astronomer sett et symptom på den «semittiske tanke» og dens hang til å trekkes mot det sanselige, bort fra det abstrakte. Noen har henvist til hva de kaller atomistisk tenkemåte. Og atter andre har vært på utkikk etter mystiske visjoner som skulle uttrykke vitenskapens bakenforliggende motiver.

Slike essensialistiske forklaringer er verdiløse erstatninger for virkelige historiske undersøkelser. Den aritmetiske tendensen (hvis man med dette mener at algebra vektlegges) kan forklares med henvisning til elementer i den greske og indiske arven, og den veies opp av en betydelig oppmerksomhet rundt geometri og geometriske metoder. Når det gjelder de islamske astronomenes fysikalistiske modeller, kan de best forstås som løsninger på problemer som framkommer hvis man stiller to bøker av Ptolemeus opp mot hverandre: Den abstrakte *Almagest* og den ikke fullt så abstrakte *Planetariske hypoteser*. Mystikk trengte dypt inn i alkymien, men det finnes intet bevis for dens innflytelse på andre vitenskapelige felter.

G.J. Toomer, en klassisist som arbeider med arabisk vitenskap, har bemerket at en karakteristisk passasje av en arabisk matematiker ville, hvis den ble oversatt til gammelgresk, være «umulig - med hensyn til form, stil og ordbruk - å skille fra den type arbeider som ble lest i Alexandria på 300-tallet». Man må være enig i dette.

Men selv i forhold til den greske arv, har spesielle omstendigheter ved overføringen frambrakt tydelige forskjeller. Vi vet at matematikken emigrerte til Alexandria etter Alexander den stores død, og at den filosofien som ble igjen i Athen var ukjent med matematikk. Nå viste det seg at Bagdad arvet både den alexandrinske og athenske tradisjonen, og følgelig atskilte den vitenskap og filosofi som oppsto der seg fra sine umiddelbare foreldre, hellenistisk vitenskap og filosofi. De store islamske naturvitere var derfor fullt utstyrt med en gresk filosofisk holdning, og alle de viktige islamske filosofer skrev mye og kyndig om vitenskap, inkludert matematikk og astronomi. Slik sett synes arabisk vitenskap og filosofi å ligge nærmere sine slektninger fra den klassiske periode, snarere enn den hellenistiske.

Stagnasjon

Nettopp den islamske vitenskapens høye kvalitet og sofistikerte innhold, gir problemet omkring stagnasjonen vekt. Spørsmålet er ikke hvorfor muslimesen lærde bestrebelser ikke frambrakte «den vitenskapelige revolusjon» (sannsynligvis et meningsløst spørsmål), men hvorfor arbeidet etter den imponerende blomstring i de tidlige århundrene, stagnerte og til sist sluttet å utvikle seg. Hvorfor gjorde f.eks. ikke algebraen framskritt etter 1100-tallet? Hvorfor ble ikke arbeidet til Ibn al-Haytham og Kamal al-Din innenfor eksperimentell optikk fulgt opp etter de retningslinjer som disse to matematikerne allerede hadde angitt? Hvorfor fikk ikke observatoriet varig fotfeste etter at det nå engang var tenkt ut og etablert som vitenskapelig institusjon? Og hvorfor utviklet ikke den langvarige interessen for astronomisk observasjon seg til mer raffinerte programmer. Disse og liknende spørsmål presser seg på fordi eksisterende manuskripter av arabiske vitenskapsmenn ikke er protovitenskap, men vitenskap i ordets egentlige betydning. Under disse spørsmålene finnes andre omkring motiver, holdninger, institusjoner og kulturelle forhold som nødvendigvis måtte spille en rolle for den islamske vitenskapens vekst og fall. Dette er spørsmål vi kan søke svar på bare ved hjelp av historiske metoder.

A. I. Sabra, opprinnelig fra Egypt, er professor i vitenskapshistorie ved Harvard-universitetet i USA. Han har tidligere skrevet om optikk på 1600- og 1700-tallet. De senere år har han arbeidet med arabisk vitenskap og har utgitt flere arbeider om dette emnet.

Artikkelen er oversatt fra engelsk av Dag Jenssen.

Rimelige kurs og konferanser i naturskjønne omgivelser!

Bare 15. min. fra Fornebu og 20 min. fra Oslo S. ligger vårt
nyåpnede kurs- og konferansesenter.

Miljø, effektivitet og personlig service, sammen med lokaler som er
tilpasset møter, kurs og konferanser etc. av ulike slag. Velsmakende
mat og vennlige værelser hører også med til et vellykket
arrangement.

Vi har stor kapasitet, moderne lokaler, grupperom og utstyr, og
ikke minst fleksibilitet.

Ta kontakt med oss og vi står gjerne til tjeneste med en hyggelig
omvisning eller uforbindtlig tilbud.

Velkommen!

Skaugumåsen
kurs- og konferansesenter

Solstadveien 42 - 1364 Hvalstad - Telefon: (02) 84 67 77

Nefissa N. A. Naguib

Østens stjerne

*I en by i Midt-Østen skjeller
en kone ut sin mann. Na-
boen slår på kassettpilleren
sin . Musikken beveger seg i
retning ekteparet som kran-
gler. Det blir helt stille.*

Den 12. april 1991 var en gruppe egyptiske musikere på besøk i Oslo konserthus. Den første delen av konserten spilte de et repertoar bestående av tradisjonell, folkelig, egyptisk musikk. Etter pausen begynte den eldste av musikerne å spille de første tonene av en ca. 30 år gammel melodi. Hele atmosfæren i salen forandret seg. Den arabiske delen av tilhørerne begynte å svinge i takt. Etter som melodien bygget seg opp og nådde et klimaks i intensitet og virtuositet, tørket voksne kvinner og menn bort tårene.

Kawkab el-Sharg (Østens stjerne) - Oum Koulthoums musikk står støtt i folks bevissthet 16 år etter hennes død.

Oum Koulthoum ble født i det egyptiske Nil-deltaet i 1906. Hennes far, Shaykh Ibrahim el-Sayyid, var Tamais religiøse forstander. Han var kjent for sin vakre resitasjon av Koranen. Shaykh Ibrahim el-Sayyid opptrådte også, sammen med sønnen, som sanger ved festlige sammenkomster. De hadde et repertoar som besto av religiøse og tradisjonelle tekster og sanger. Etterhvert oppdaget han Oum Koulthoums usedvanlig gode stemme. Han trakk henne med som medsanger. Hun opptrådte i helgenseremonier og brylluper. Ved slutten av første verdenskrig var den unge piken kjent over hele det egyptiske Nil-deltaet. Faren var opptatt av at datteren ikke skulle slite ut stemmen, så han satte opp en spesiell diett til henne. Hver morgen fikk hun honning og varm melk. Men Shaykh Ibrahim var også bevisst at Oum Koulthoum skulle opprettholde sitt gode moralske rykte. Han krevde at hun skulle opptre i gallabiyya — den tradisjonelle mannsdrakt. Gallabiyya ble ikke bare brukt for å beskytte henne mot tvilsomme rykter ved å

Neste side: Østen stjerne - Oum Koulthoum.

skjule hennes kvinnelige former, men også for å gi hennes stemme størst mulig frihet.

Møtte skepsis i starten

Hennes første offentlige konsert i Kairo var i 1920. Til begynne med var tilhørerne skeptiske til henne. Kairo hadde på den tiden mange sangere og et meget svingende nattklubbliv. Lettkledde kvinnelige sangartister stod for underholdningen på samme måte som i Europa. Men Oum Koulthoum introduserte i disse kretsene seriøse og klassiske sanger. Hun hadde med seg et lite, tradisjonelt sammensatt orkester. I den arabiske biografien over henne står det at hun med sin fremferd tok avstand fra den dekadente europeisk inspirerte underholdningen. Hun opprettholdt landets tradisjonelle verdier. Skepsisen snudde til begeistring. Kretsen av begeistrede tilhørere økte jevnt. Seriøse diktere og musikere blir oppmerksomme på hennes talent. Den fremste blant de religiøse sangerne, Shaykh Abu el-Illa, ble Oum Koulthoums sangmester. Etter som årene gikk, ble hun mer og mer kresen i sitt valg av de hun ville opptre med. Kjente kunstnere strømmet til og skrev dikt spesielt til henne. I 1924 utgav hun sin første plate. Hun opptrådte i enkle, fotside kjoler og med det karakteriske grønne tørkle i hånden (grønt er den arabiske nasjonalfarge). Etterhvert ble kjolene mer forseggjort, og tørklene hadde matchende farge og stadig tynnere stoff. Øreringene ble større og mer prangende selv om de var laget av ekte materialer. Selv om Oum Koulthoum var anerkjent som Egypts fremste artist i 1930-årene, var det ikke før i 1940-årene at hun ble ansett som også den største arabisk-talende artist. Tidlig i 50-årene ble det skapt to pan-arabiske symboler i Egypt. Nasser og Oum Koulthoum. Han talte og hun sang til hele den arabiske verden.

Støttespiller for Nasser

En ny tradisjon ble innledet. Første torsdag i hver måned holdt Oum Koulthoum konsert i Kairo. Hele Egypt stanset under hennes konserter. Private jetfly kom fra hele den arabiske verden med forretningsfolk, prinser og statsoverhoder for å høre på henne. Selve teksten til sangene ble publisert i avisene, slik at folk kunne følge med. Leylet Oum Koulthoum (Oum Koulthoums kveld) ble en pan-arabisk begivenhet. Hun sang tre sanger, men selve konserten varte langt utover natten. Folk i salen ba henne om gjenta deler av teksten igjen og igjen. Tre timer av konserten ble sendt direkte i den egyptiske radioen.

Ryktene sier at Nassers viktigste politiske kunngjøringer fulgte umiddelbart etter hennes konsert. Det sikret at ihvertfall førti millioner mennesker i den arabiske verden hørte dem. Oum Koulthoum spilte en stor rolle som støttespiller for Nassers regime. Hun var Nassers beste ambassadør. Flere av hennes sanger var

nasjonalistiske og knyttet seg til Nassers person. Etter det militære nederlaget i juni-krigen i 1967 ga hun flere konserter over hele den arabiske verden. Pengene fra disse begivenhetene gikk til å gjenoppbygge det egyptiske forsvaret.

I 1960-årene kom det til et samarbeid mellom henne og den mest populære mannlige egyptiske sangeren, Muhammad Abd el-Wahhab. Abd el-Wahhab var foruten sanger også komponist. Det første møte mellom dem var meget anstrengt. Abd el-Wahhab benyttet gitar i sin musikk. Oum Koulthoum derimot var meget konservativ i valg av instrumentering, og ville ikke ha gitar. Han ba henne om høre en sang spilt på gitar. Hun var konservativ, men hun var også musiker. Hun likte det hun hørte, og dermed ble gitar en del av hennes konserter.

Oppretholdt myten

Oum Koulthoum var seg sitt «image» som El-Set (damen) bevisst. Hun gikk aldri selv til byen for å handle. Hun spiste heller aldri på kafé eller restaurant. I et intervju forklarte hun at folk ville tro at hun var et vanlig menneske dersom hun gikk her og der. Hun ønsket å opprettholde myten rundt sin person. Hennes privatliv var lukket for utenforstående. Folk visste at hun var gift med en lege, Hasan el-Hefnawi. De visste også at hun var kone nr. 2, men ingen snakket om det. Hun var en høyst profesjonell underholdningsartist. Hun ønsket å tilfredsstille de som hørte hennes opptredener. Tilhørerne ønsket et symbol, og hun gav dem det de så i henne. Oum Koulthoums unike stemme og artistiske talent har gjort henne til en legende i arabisk folkeliv. Hun blir gjerne omtalt som El-Set (Damen), eller Kawab el-Sharg (Østens stjerne). Hun døde i 1975, og hennes begravelse var like stor, noen mener større, enn Nassers. Den dag idag sendes det hver første torsdag i måneden opptak av hennes konserter over radio og fjernsyn. Oum Koulthoums melodier beveger arabisktalende hjerter i Kairo, Bagdad, eller Oslo konserthus. El-Sets melodier og stemme er den eneste realitet i pan-arabismen.

Nefissa Naguib er sosialantropolog med Midt-Østen som spesialfelt.

Konflikt og sameksistens

Anmeldt av Ole Nygaard

Boken «Midtøsten. Konflikt og sameksistens» er laget i kjølvannet av Gulf-krigen og er en god hjelp til å forstå mer av dette urolige verdenshjørnet.

Universitetsforlaget har nettopp utgitt en bok som gir viktige bidrag til å oppdatere og utvide vår kunnskap om Midt-Østen. «Midtøsten. Konflikt og sameksistens» er skrevet kort tid etter at våpnene stilnet i Gulf-krigen og kommer ut mens brønndreperne i Kuwait går inn i siste fase av kampen mot Saddam Husseins ødeleggelser.

Boken utgis på bakgrunn av krigen og analyserer bakgrunnen for den. Men dens styrke ligger i at den ikke ensidig fokuserer på denne konflikten. Den gir en bred fremstilling av hele området, som ifølge definisjonen strekker seg fra Marokkos Atlanterhavs-strender i vest til Iran i øst, fra Sudan i sør til Tyrkia i nord. Fremstillingen omfatter både politikk, kultur og økonomi.

Redaktør for boken er Nefissa Naguib, sosialantropolog med Midt-Østen som spesialfelt. Bidragsyttere er en rekke av våre fremste Midt-Østen-kjennere. Vi får konsentrerte riss av den historiske bakgrunn for områdets problemer; den arabiske storhetstid, det tyrkiske herredømme, de vestlige imperiebyggerne og dagens problematiske oppdeling i nasjonalstater. Mer enn for de fleste andre steder må man her kunne historie for å skjønne nåtiden.

Professor Ole Kristian Grimnes forklarer i artikkelen «Statsdannelse i imperialismens tegn: Irak og Kuwait» hvordan britene skapte en stat som var delt opp i mange adskilte samfunn. Parallellen til dagens situasjon er klar, landet sønderrives fortsatt av grupperivalisering, stammelojalitet og splittelsen mellom sunnier og shiaer.

Aftenpostens Per A. Christiansen drøfter i «Drømmen om arabisk samling» panarabismen og påviser hvordan den fikk sitt endelige dødsstøt gjennom Gulf-krigen. Fra en forestilling om arabisk enhet er landene nå i ferd med å konsolidere seg som stater.

Nils A. Butenschøn gir en grundig, konsentrert og balansert fremstilling av Palestina-konflikten. Han viser konsekvensene av de dårlig gjennomtenkte valg etter første verdenskrig og fører fremstillingen frem til Gulf-krigen og dens sammenheng med det uløste Palestina-problemet. I skrivende stund pågår Madrid-konferansen, en klar påminnelse om hvilken verkebyll dette er for verdenssamfunnet.

Gunvor Mejdell skriver om «Språk og autoritet i arabisk kultur», Kari Vogt intervjuer Mohammed Arkoun, professor i islamsk filosofi ved Sorbonne i Paris, om «Religion og politikk i Midt-Østen» og Bernd Radtke tar for seg minoritetsproblemer i området. Bjørn Erik Leerberg analyserer «Internasjonal terrorisme og Midt-Østen» og Øystein Noreng skriver om strategiske og økonomiske spørsmål i tilknytning til områdets oljereserver. Til slutt tar Terje Tvedt for seg den prekære vannsituasjonen.

Boken er spekket med informasjon og er nøktern og balansert i sin fremstilling av politisk følsomme spørsmål. Den bærer preg av at kryssende hensyn har styrt stoffutvalget. Både Midt-Østen som helhet og Gulf-konflikten er dekket. Dermed sier det seg selv at mye er utelatt. Mange aspekter ved Gulf-konflikten er knapt berørt. Men redaktøren skal ha ros for å ha valgt ut svært sentrale emner fra et vidt stoffområde. Det vi savner er en presentasjon av forfatterne til de enkelte artiklene. Vi slutter denne omtalen med en bit av hennes egen introduksjon til boken:

«Boken presenterer Midt-Østen som en mosaikk av historisk, kulturelt, politisk og økonomisk mangfold hvor vi kan skjelve vesentlige indre ulikheter. Kulturelt er Midt-Østen et innviklet mønster av bånd som knytter sammen og ulikheter som

"Ordets kunst er utvilsomt arabernes fremste kunstform, og det sentrale i det de refererer til som sin kulturarv. Tidlige arabiske kilder fremhever poesi og veltalenhet som de to kunstformene araberne beundret mest og behersket best. (...) Poesien har alltid vært det fremste litterære uttrykket i arabisk kultur, og blir omfattet med stor interesse og begeistring i alle lag av folket. Man har bemerket «arabernes påfallende evne til å hensette seg i en poetisk tilstand». Det dreier seg om en dyp og ekte nytelse, både estetisk og emosjonell — en nærmest sanselig glede over rytme og ordenes lydnessige klang, og over assosiasjoner og gjenkjennelse i tema og symbolbruk. (...) Mange ble slått av den bolde retorikken til Saddam Hussein — om den uvegerlige seieren som måtte følge «kampen over alle kamper» (eller «alle kampers mor») mellom det gode og det onde — og den responsen disse talemåtene fikk på grunnplanen i mange arabiske land. Et inntrykk ble skapt av araberne som et folkeslag beruset inntil det bevisstløse av pompøse fraser og glødende paroler. Som de fleste generaliseringer er denne altfor grovt tegnet, men likevel ikke fullstendig uten grunnlag."

Gunvor Mejdell i boken «Midtøsten. Konflikt og sameksistens.»

"Islam har pr. i dag ennå ikke utviklet et moderne toleransebegrep. Det finnes ingen islamsk menneskerettighetserklæring. Det er av fundamental betydning for forståelsen av mange av problemene i dagens orient å ha dette klart for seg."

Bernd Radtke i boken «Midtøsten. Konflikt og sameksistens.»

skiller ad. Felles arv har ikke vært — og er heller ikke alltid — et fast grunnlag for felles synspunkter og felles identitet.

Før «bakkekampene» i Gulf-krigen ble satt i gang, møttes for eksempel saudiarabiske og andre «muslimske» offiserer i de flernasjonale styrkene for å diskutere begravelsesprosedyrene. De var enige om at muslimske soldater som døde på slagmarken, skulle begraves i en del av ørkenen som var særskilt avsatt til dette formålet. Området skulle deles opp etter nasjonalitet. Saudiaraberne stilte seg imidlertid sterkt kritiske til de egyptiske begravelseritualene. Ifølge Saudi-Arabias sunni-wahabbi-tradisjoner skal ikke gravene være merket. Egypterne, derimot, insisterte på å følge sine begravelsesprosedyrer som har mye til felles med de omstendelige faraoniske begravelseritualene.

Regionale og nasjonale interessekonflikter er fremtredende, og forhindrer at området blir en sammenhengende enhet. Allikevel stammer båndene som knytter sammen land og folk, fra en ærerik historie av såvel fremgang som motgang, aspirasjoner som ydmykelser. Folk i Midt-Østen ser seg tilbake med en følelse av nostalgi, ærbødighet eller ordets sorg.»

Dette er Dyade-bibloteket

- noe av interesse for deg?

Portretter

- 5-6/1988 Hvem er Paven
Pave Johannes Paul II - en autoritær kirkeleder eller en høyst påkrevet moralsk autoritet?
- 2/1988 Dalai Lama
«My religion is kindness». En liten gutt fra enkle kår i den østlige delen av Tibet ble gjenkjent i 1933 som den 14. Dalai Lama. I 1959 måtte han flykte fra kineserne.
- 5/1987 Siegfried Lentz
Den tyske forfatter som beskriver demokratiet slik: "En permanent, men lykkelig krise".
- 6-7/1986 Elie Wiesel
Hele hans forfatterskap kan sies å være en rettssak - der Gud sitter på anklagebenken. I 1986 fikk Wiesel Nobels fredspris.
- 6/1985 Isaac Bashevis Singer
Møte med en forunderlig rik forfatter fra en forunderlig kultur.
- 4/1984 Andrej Sakharov
Skrevet mens han fortsatt satt i eksil i Gorkij - og representerte den kraft som senere ser ut til å ha veltet et umenneskelig system.
- 2/1982 Sigrid Undset
Hvordan blir hun vurdert i utlandet?
Dyrket, omstridt og fortsatt en meget god ambassadør for Norge.
- 1-2/1981 John Lennon
Han ble skutt i 1980. Hvem gråter når en rockestjerne dør? Mange - fordi hans livshistorie gjennom 60-70-årene formet en generasjon.

Det fremmede

- 1/1990 Hva er det russiske?
Det sovjetiske skjulte seg bak et jernteppe av ideologi. Nå dukker det russiske frem igjen - gåtefullt og på mange måter fremmed.

Bestill temahefter med svarslippen på siste side!

- 1/1989 Soloppgangens land
Med mindre vi forsøker å forstå japansk kultur, kan vi komme til å sakke lenger og lenger akterut.
- 1/1988 Det larmende fellesskap
En nordmann underviser kineserne i en norsk meditasjonsteknikk. Hvilke kulturforskjeller blir tydelige?
- 6/1987 Ord fra ukjent nabo
Nå dukker de frem fra jernteppet, de baltiske nasjonene. Dette heftet gir et gløtt inn i Estlands tradisjoner og litteratur.
- 3/1986 Reiser til India
India er som en Rorschach-plansje: et åpent rom som nærer drømmer og lengsel.

Om Acem-meditasjon

- 1/1991 Radikal stillhet
Om en revolusjon på Stortorvet i Oslo i 1970, om dannelse og utdanning og evnen til å se inn i seg selv.
- 2/1991 Å sette livet i bevegelse
En grunnleggende forutsetning for å handle frisetende er best mulig forståelse for hvordan ulike krefter former vår persepsjon, våre valg, handlinger og etikk.
- 2/1989 Kjenn deg selv
Om å lære introspeksjon, om å tolke en meditasjonshistorie, om regresjon som vei til modning.
- 4/1986 Meditasjon og psykologi
Om å kjenne på indre konflikter, om meditasjonsvaner, objektrelasjoner og konflikter mellom impuls og hemning.

Aktuell debatt

- 4/1990 Når dragen blir sosialklient
Hva skjer med barnets aggressive fantasier når alle barnefortellinger blir renset for alt aggressivt og gjøres velmenende terapeutiske?
- 6/1989 Genene i våre hender
Få vitenskaper har vakt så mange kontroverser som genteknologien. Refleksjon er erstattet av misjon. Dyade forsøker å holde dilemmaene åpne.

Bestill temahefter med svarslippen på siste side!

- 3/1989 Norsk dobbeltmoral
Norske topp-politikere avlyste brått sine møter med Dalai Lama, da det tibetanske overhodet var på uoffisielt besøk i Norge i 1988. Året etter fikk han Nobels fredspris. Da våget politikerne å møte ham.
- 4/1988 Temmede toner
Kritisk vurdering av NRKs musikkbruk. Den amerikanske kulturkritikeren Allan Bloom ser på musikkens rolle i studentenes liv.
- 3/1988 Rapport fra det tause teater
Teatret er symptom på de vilkår et idéfelleskap har i et samfunn. Norsk teater har det ikke bra.
- 3-4/1989 Monopolrevyen
En roman som selger i 1000 eksemplarer, anmeldes flittig. Hva med NRKs Dagsrevyen som når hele det norske folk? En omfattende gjennomgang av Dagsrevyens reportasjer.
- 3/1980 Kirken i utakt med moderne psykologi?
Forsøk på opprydning i grenselandet mellom teologi og psykologi. Påvisning av at teologisk kritikk av Acem-meditasjon preges av en viss intellektuell uryddighet.

Psykologi

- 3/1990 Vår hemmelige storhet
Narsissisme er det i oss alle. Å undersøke det narsissistiske er å berike vår forståelse av oss selv og andre.
- 2/1983 Psykologi i grupper
- 2/1984 To hefter om gruppepsykologiens historie og en særpregede gruppeprosess utviklet i Acem: kommunikasjonsgruppene.
- 6/1982 Om drøm
Å drømme er ikke å flykte, men å ivareta dypere behov vi ellers ikke tillater oss selv eller som ikke tillates av det normfelleskap vi tilhører.

Vitenskap

- 2/1990 Hvordan vi ble så fornuftige
Mentalitetshistorien undersøker forutsetningen for hva vi tror og tenker.

Bestill temahefter med svarslippen på siste side!

- 5/1989 Språket — tankens fengsel?
Språket rører ved selve grunnvollen for vår opplevelse av oss selv og den virkelighet vi lever i.
- 4/1989 Retorikk og vitenskap
Hva skal vi tro på — vitenskapens nøkternhet eller retorikkens billedspråk?
- 1/1985 Vår beste kunnskap
- 2/1985 Vitenskapen har fortsatt meget høy anseelse. Men den har også ført oss ut i store farer. I to hefter bruker Dyade Aristoteles og Popper for å undersøke hva vitenskapelig kunnskap egentlig er.
- 1/1983 Eksisterer Gud?
Møte med den fremragende, frittalende og omstridte teologen Hans Küng.

Acems kulturseminarer

- 2/1987 Sannheten beveger seg
Tor Åge Bringsværd, Carl Fredrik Engelstad og Göran Tunström deler sine tanker om erkjennelse og kunstnerisk virksomhet.
- 1-2/1986 Mennesket mellom mote og mysterium
Stein Mehren, Cecilie Løveid, Poul Behrendt og Kjetil Bang-Hansen.
- 5-6/1984 Hva gir mening i 80-årene?
Tidsdokument om veien ut av 70-årenes ideologiske innsnevring av virkeligheten. Torgny Lindgren, Nina Karin Monsen, Edvard Hoem, Ole Gjems-Onstad og Tor Edvin Dahl.
- 4-5/1983 Europa møter den 3. verden
Salman Rushdie, Jan Myrdahl, Stein Mehren, Espen Haavardsholm, Tor Edvin Dahl, Carl Henrik Grøndahl og Rolf Brandrud.

Bestill temahefter med svarslippen på siste side!

Gaveabonnement på DYADE 1992

Fire gaver i året

Gi en meningsfylt gave som varer lenge.
En gave som kommer fire ganger i året.
Som er knask og godbiter for tankene.

Gi et gaveabonnement på tidsskriftet DYADE.

Hvem kan du gi det til? Både svigermor, forretningsforbindelser, lærerværelset, kollegene, sjefen og gymnasiasten. En undersøkelse viser at DYADE er det tidsskrift som når de bredeste og mest sammensatte lesergrupper.

DYADE-abonnementet for 1992
koster bare 150,-

Vennlig hilsen
fra DYADE-redaksjonen

Du gjør ganske enkelt slik:

- 1: Send inn nedenstående slipp med de nødvendige opplysninger: Navn og adresse til den eller dem du vil glede med et abonnement.
- 2: Betal det antall abonnemeter du ønsker til postgiro 0805.2094233 eller bankgiro 6026.0504048. Merk giroen med "gaveabonnement".
- 3: Et gavekort og et DYADE blir sendt, slik at mottakeren kan få en smak på gaven straks vi har registrert din innbetaling. (Angi hvilket nr. du ønsker).
- 4: Du kan velge om du vil at vi skal sende gavekortet og DYADE-heftet direkte, eller om du vil ha det sendt hjem til deg så du kan overbringe det selv.

Bestilling av gaveabonnement DYADE 1992

Jeg vil gi gaveabonnement til følgende:

Navn: ..... Adresse: .....

Navn: ..... Adresse: .....

Navn: ..... Adresse: .....

Mitt navn: ..... Adresse: .....

Jeg vil ha et gavekort og et DYADE-hefte nr..... årg..... sendt

til mottaker av gaveabonnementet til min egen adresse

Innbetalingsdato:..... beløp:..... Vi sender straks vi har registrert din betaling.

Send slippen til: DYADE
Postboks 2559 Solli
0202 OSLO

Kulturhelg på Skaugumåsen skole- og kultursenter 24. - 26. januar:

På jakt etter livet

I nærkamp med bautaer i norsk kulturliv: Alf Prøysen og Olav Duun.

Teaterkunstneren Kjetil Bang-Hansen har dramatisert Olav Duuns roman «Medmenneske» for Det norske teatret. «Du drep ikkje det vonde med øks!» sies det der. Idag ville kanskje en Olav Hestenes ha fått frikjent Ragnhild for drapet på Didrik Dale, i alle fall om det var incest med i spillet. Kjetil Bang-Hansen presenterer forestillingen, vi ser den og diskuterer den med ham etterpå.

Alf Prøysen kjente mer til livet enn det som kommer frem i mediebildet av den godmodige barnetimeonkelen med «syskenbonn på Gjøvik» og «en dag i mårå». Fredagskvelden presenterer kulturkritikeren Magne Lindholm og visekunstneren Jørn Simen Øverli et helt nytt bilde av en kross og samfunnskritisk Prøysen i ord og toner.

Stein Mehren er med sine dikt og essays en av de fremste og mest særpregede røster i norsk litteratur. Nå har det vært taust omkring ham lenge. Denne helgen står han frem for første gang på noen år og utvikler tanker omkring kunstnerisk erkjennelse i spenningen mellom det nasjonale og det kosmopolitiske. Et aktuelt tema i et Norge på terskelen til Europa! Dette er noen av dem du vil møte på Acems kulturhelg. Deltageravgiften på 1350 kroner gir adgang til møtene og dekker også to døgnshjelpensjon på Skaugumåsen kurscenter til spesialpris samt reise og billett til «Medmenneske» på Det norske teatret. Påmelding til Acem, tlf. 02/830483, innen fredag 9. januar. Program ved henvendelse samme sted.

Jeg bestiller

- Abonnement på Dyade
4 nr. pr. år. 1991 kr. 140,-
- Bok om Acem-meditasjon
"Stillhetens psykologi" kr. 75,-
- Boken "Bedre hverdag med
Acem-meditasjon" kr. 60,-
- Boken "Meditasjon på norsk" kr. 100,-
- Boken "Teater mot teater" kr. 115,-
- Boken "Skatt, avgift og almennyttige institusjoner" kr. 190,-
- Boken "Studieglede" kr. 115,-
- Kursbrosjyre for Acems kursvirksomhet (gratis)

Følgende temahefter av Dyade:

.....

.....

Navn: .....

Vei/Gate: .....

Poststed: .....

Brev

Kan sendes
ufrankert
i Norden.
Adressaten
vil betale
porto.

Svarsending

Avtale nr. 126000/95PB

DYADE

Solli Postkontor

N-0201 OSLO - NORGE

Sjokolade for sjela?

- For 20 år siden moret vi oss med slagordet: Dyade — sjelens sjokolade. Siden den gang er vi blitt mer seriøse. Men vi mener fortsatt at Dyade på sitt beste er knask for ettertanke og refleksjon.
- Andre ser ut til å mene det samme:
  - "For tiden det bedst redigerede kulturtidsskrift i Skandinavien", skrev Morgenavisen Jyllandsposten om nr. 5/6 1988: Hvem er Paven?
  - "En takk til Dyade for nok en glimrende og givende tidsskriftutgave", skrev Adresseavisen om nr. 6 1985 om Isaac Bashevis Singer.
  - "Ein kan meina kva ein vil om ACEM og deira meditasjon. Om tidsskriftet må ein berre seia at det er heilt glimrande," skrev Stavanger Aftenblad om nr. 3 1990: Vår hemmelige storhet. Narsissismen i oss alle.
  - "Bør leses av alle som er interessert i massemedias dekning av genteknologi, eller for den saks skyld mulighetene som byr seg for manipulering av folks meninger gjennom media", skrev NBS-nytt, tidsskrift for biokjemi, om nr. 6 1989: Genene i våre hender.
- Kanskje du burde bli abonnent?
- Du blir med i det noen har kalt Norges billigste bokklubb. Vi samler ikke artikler om helt ulike temaer i heftene. Hvert nummer av Dyade belyser ett tema grundig. En årgang blir dermed et lite bibliotek.
- Finnes det noe lett tilgjengelig om mentalitetshistorie på norsk? Har noen stilt spørsmål om hvor det er blitt av ondskapen i dagens barnelitteratur? Trenger du en fornuftig innføring i genteknologi? Vil du vite mer om narsissisme? Sjekk Dyade-årgangene. Dyade dyrker ikke moten. Derfor blir heller ikke temaheftene uaktuelle.
- Vårt mål er at Dyade skal sikte mot et skikkelig, reflektert nivå — uten å bli uleselig sprenglærd eller bare for innvidde. En tidsskriftundersøkelse viser da også at Dyade har langt bredere og mer sammensatt leserkrets enn andre kulturtidsskrifter.
- Egentlig mener vi fortsatt at Dyade er sjelens sjokolade. Velkommen som Dyade-abbonent.

120154
FREDRIKSTAD BIBLIOTEK
POSTBOKS 100
1601 FREDRIKSTAD

DYADE

Postboks 2559
Solli
0203 OSLO

Få områder i verden utgjør en slik konstant trussel mot freden som Midt-Østen. Skjebnen har plassert to tredjedeler av verdens kjente oljeressurser i en heksegryte av etniske og nasjonale konflikter. Disse forhold gjør det påtreenende viktig for oss å forstå mer av menneskene i området, deres kultur, mentalitet og holdninger. Dette setter vi søkelyset på i dette nummeret av Dyade.

Jan Brøgger skriver om de sosiale forhold og deres betydning for arabernes virkelighetsoppfatning.

Lars Roar Langslet og A.I.Sabra skriver om arabernes storhetstid, da de kulturelt og vitenskapelig lå langt foran Europa.

Per A. Christiansen skriver om panarabismen i lys av Kuwait-krisen.

Vi ser på nordmenns møte med araberverdenen i forretningssammenheng.

DYADDE NR. 4 1991 - Den arabiske tragedie - Mentalitet i Midt-Osten